

ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ : ธัมมิกสังคมนิยม

ปรีชา ช่างขวัญยืน

บทที่ ๑

สังคมนิยมคืออะไร

สังคมนิยมเป็นแนวความคิดซึ่งเป็นปฏิริยาต่อแนวความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยแบบของลัทธิ และแนวความคิดทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีของอาดัม สมิธ

ปฏิริยาที่มีต่อเสรีนิยมทางการเมือง คือ ระบอบประชาธิปไตย และเสรีนิยมทางเศรษฐกิจในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และ ๑๙ นั้น มี ๓ ลัทธิ คือ ลัทธิโรแมนติก สังคมนิยม และฟาสซิสต์ โรแมนติกเป็นทัศนะที่สะท้อนความรู้สึกต่อต้านเหตุผลและวิทยาศาสตร์ ซึ่งทำให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม เพราะการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ แทนที่จะทำให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขและสะดวกสบายขึ้น กลับทำให้คนส่วนใหญ่ซึ่งยากจนอยู่แล้วต้องเป็นอยู่อย่างแร้นแค้นและไร้สวัสดิภาพ ทำให้คนรวยปฏิบัติต่อคนจนเยี่ยงทาสหรือสัตว์ ซึ่งเป็นการทำลายศักดิ์ศรีของมนุษย์ แต่พวกโรแมนติกก็ได้เสนอระบบที่จะแก้ปัญหาเพื่อให้สังคมนี้อันอย่างสมบูรณ์ บางครั้งก็เพียงแต่ฝันถึงสังคมอันดีงามในอดีต แต่ทั้งสองลัทธินี้ก็มุ่งที่จะให้มนุษย์หลุดพ้นจากความเป็นทาสของวัตถุพ้นจากความเดือดร้อนอันเกิดจากวัตถุ

ส่วนลัทธิฟาสซิสต์แม้จะเป็นปฏิริยาต่อประชาธิปไตยเช่นกัน แต่มิได้เกิดขึ้นในรัฐทั่ว ๆ ไป ลัทธินี้เกิดขึ้นในรัฐที่แพ้สงครามและถูกบีบคั้นให้ต้องรับความยากจน คับแค้น และไร้ศักดิ์ศรีด้วยสนธิสัญญาซึ่งรัฐที่ชนะสงครามเป็นผู้กำหนดในรัฐดังกล่าวซึ่งได้แก่เยอรมันและอิตาลีนั้น รัฐสภาไม่อาจแก้ปัญหาของชาติได้ สิ่งที่ประชาชนมองเห็นก็คือรัฐสภาเป็นเพียงสถานที่ที่สมาชิกมาตีฝีปากแต่ทำอะไรไม่ได้ จึงหันไปยอมรับบุคคลที่มีบุคลิกเป็นผู้นำและสัญญาว่าจะนำชาติไปสู่ความรุ่งเรือง ดังที่มุสโสลินีสัญญาว่าจะทำให้อิตาลีรุ่งเรืองเหมือนจักรวรรดิโรมัน หรือฮิตเลอร์ต้องการสร้างอาณาจักรไรน์ที่ ๓ ขึ้น ทั้งลัทธิโรแมนติกและฟาสซิสต์ไม่มีอิทธิพลทางการเมืองเท่าสังคมนิยม ซึ่งนับเป็นคู่แข่ง ของประชาธิปไตยมาจนปัจจุบัน

สังคมนิยมเป็นลัทธิการเมืองซึ่งเกิดขึ้นในสภาพ-
การณ์ของโลกตะวันตกดังกล่าวแล้ว คำนี้จึงเป็นคำที่มี
ประวัติและความหมายเฉพาะ ความหมายนี้อาจสรุปได้
จากประวัติและความคิดหลัก ๆ ของลัทธินี้

ลักษณะที่สังคมนิยมต่างกับโรแมนติคก็คือแม้สังคมนิยมจะต่อต้านนายทุนเช่นเดียวกับโรแมนติค แต่สังคมนิยมไม่ได้ต่อต้านการผลิตด้วยเครื่องจักร ไม่ได้ต่อต้านวิทยาศาสตร์และเหตุผลสังคมนิยมรับว่าสิ่งเหล่านี้มีคุณค่า

สังคมนิยมเห็นว่าเสรีภาพเป็นสิ่งที่ดี แต่เสรีภาพจะไม่เกิดขึ้นจริงหากคนไม่เสมอภาค ครอบงำประชาธิปไตยและทุนนิยมได้ให้เสรีภาพมากจนเกือบจะไม่คำนึงถึงความเสมอภาค ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำและการกดขี่ ความไม่เสมอภาคนี้มาจากการแจกจ่ายผลผลิตที่ไม่เป็นธรรมคือผลผลิตส่วนเกินตกอยู่แก่นายทุน

สังคมนิยมต่างกับโรแมนติคอีกข้อหนึ่งคือโรแมนติคไม่ได้เสนอวิธีแก้ปัญหาอย่างชัดเจน แต่สังคมนิยมพยายามเสนอวิธีแก้ปัญหา คือ เสนอวิธีที่จะทำให้สังคมนิยมหลายเปลี่ยนไปเป็นแบบสังคมนิยม แม้ว่าบรรดานักสังคมนิยมจะเสนอวิธีที่ต่างกัน แต่ทุกคนก็เสนอวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งมากบ้างน้อยบ้าง

เมื่อพิจารณาในแง่ประวัติสังคมนิยมอาจแบ่งเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ สังคมนิยมก่อนมาร์กซ์ ซึ่งมาร์กซ์เรียกกลุ่มนี้ว่าเป็นสังคมนิยมแบบเพ้อฝัน (Utopian Socialism) ซึ่งผู้เขียนจะเรียกว่า สังคมนิยมยูโทเปีย เพื่อลดน้ำเสียงดูหมิ่นลง กับสังคมนิยมแบบของมาร์กซ์ ซึ่งเขาเรียกว่าเป็นสังคมนิยมแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Socialism)

๑. สังคมนิยมยูโทเปีย

G.D.H.Cole ได้สรุปลักษณะของสังคมนิยมยูโทเปียไว้ดังต่อไปนี้

ลักษณะประการแรกของสังคมนิยมยูโทเปียก็คือเป็นสังคมนิยมแบบศีลธรรม ได้แก่สังคมนิยมที่เสนอสถานะที่จำเป็นในการสร้างสังคมที่ดี ซึ่งจะทำให้

คนพ้นจากสังคมปัจจุบันที่เลวร้าย สังคมนิยมแบบนี้ทั้งหมดถือว่า สังคมปัจจุบันเลวจึงทำให้คนในสังคมเลววิธีที่จะทำให้คนมีวิถีชีวิตที่ดี จึงต้องสร้างระบบหรือโครงสร้างของความสัมพันธ์ของมนุษย์ขึ้นมาใหม่

ลักษณะประการที่สองก็คือ สังคมนิยมแบบนี้มักจะถือว่า *วิถีชีวิตที่ดี คือ วิถีชีวิตที่เป็น 'ธรรมชาติ'* ส่วนวิถีชีวิตที่ไม่ดีเกิดจากการเบี่ยงเบนไปจากสภาวะธรรมชาติข้อนี้ใกล้เคียงกับลัทธิโรแมนติค

ลักษณะประการที่สาม สังคมนิยมยูโทเปียส่วนมากแม้จะโจมตีสังคมปัจจุบัน แต่ก็ถือในแง่ดีว่า มนุษย์ในอนาคตจะดีขึ้น กล่าวคือความก้าวหน้าจะเป็นไปเองตามธรรมชาติ ข้อนี้เป็นหลักของสังคมนิยมโดยทั่วไป

ลักษณะประการที่สี่ นักสังคมนิยมแบบนี้เกือบทั้งหมดเชื่อว่า ชีวิตที่ดีจะเกิดจากความก้าวหน้าทางความรู้ของมนุษย์ นักสังคมนิยมบางคนอธิบายความก้าวหน้านี้ในแง่ปัญญา บางคนอธิบายในแง่เทคโนโลยี

ลักษณะประการที่ห้า นักสังคมนิยมแบบนี้เกือบทั้งหมดเชื่อว่า ความเจริญทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีจะช่วยแก้ปัญหาความยากจนของมนุษย์ เพราะจะช่วยเพิ่มผลผลิตให้เพียงพอแก่ความต้องการมนุษยชาติ

ลักษณะประการที่หก พวกนี้เชื่อว่า เมื่อความรู้เพิ่มขึ้นคนจะกระทำการต่างๆ ด้วยเหตุผลมากขึ้น การนำเหตุผลไปใช้กับการเมืองจะช่วยให้มีการปฏิบัติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ได้เร็วขึ้น

สังคมนิยมยูโทเปียจัดเป็นสังคมนิยมก็เพราะเน้นว่า การจัดระบบสังคมเป็นเหตุให้คนมีความเป็นอยู่ดีหรือเลว เป็นคนดีหรือคนชั่ว ถือว่า คนประพดิดชั่วเพราะสภาพแวดล้อมไม่เป็นไปตามธรรมชาติมากกว่าเพราะความขาดแคลน หรือเพราะคนเป็นคนเลวโดยนิสัย ถ้าจัดสภาพแวดล้อมให้ถูกต้อง คนก็จะประพดิดดีมีเหตุผล

นักสังคมนิยมยูโทเปียอาจมีความเห็นต่างกันในเรื่องวิธีการ เช่น โรเบิร์ต โอเวนส์ และแซงต์ซิมมอนด์ เชื่อว่าการศึกษาที่พัฒนาเหตุผลจะช่วยให้เกิดสังคมใหม่

ส่วนฟูรีเออร์เชื่อว่าความอยากของมนุษย์จะนำไปสู่พฤติกรรมที่ขัดแย้งกับสังคมนำให้สังคมนปรับตัวไปโดยธรรมชาติ แต่ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใดต่างก็เชื่อว่าคนไม่ดีขึ้นเพราะการเทศน์สั่งสอน แต่ดีขึ้นเพราะการจิตสภาพแวดล้อมที่จะทำให้คนทำดีได้ง่ายและทำชั่วได้ยาก

ลักษณะสังคมปัจจุบันซึ่งจัดว่าเป็นสังคมไม่ดีขึ้นพวกนี้อาจมีความเห็นต่างกัน เช่นบางพวกถือว่าอภิสัทธเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สังคมชั่วร้าย ส่วนบางพวกถือว่า การแข่งขันเป็นสาเหตุ

๒. สังคมนิยมแบบมาร์กซ์

สังคมนิยมยูโทเปียมุ่งหาเหตุผลในเรื่องความยุติธรรมและภราดรภาพระหว่างมนุษย์มากกว่าจะเน้นพลังของชนชั้น ส่วนมาร์กซ์พยายามชี้ให้เห็นชัยชนะคือพลังงานชนชั้นกรรมาชีพ มากกว่าจะพูดถึงสิ่งที่ควรในแง่ศีลธรรม มาร์กซ์เชื่อว่าอภิสัทธทางชนชั้น การขูดรีด การผูกขาดทางชนชั้นเป็นสิ่งชั่วร้ายและควรขจัดเพื่อให้เกิดความอยู่ดีกินดี แต่เขาเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นเองตามความคลี่คลายของระบบเศรษฐกิจ โดยไม่ขึ้นกับความตั้งใจของมนุษย์ สภาวะดังกล่าวเป็น ข้อเท็จจริงซึ่งเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ หรือเป็นกฎธรรมชาติของวิวัฒนาการทางสังคม ซึ่งมีรากฐานจากหลักวัตถุนิยม ไม่เกี่ยวอะไรกับศีลธรรม ความก้าวหน้าของสังคมไปสู่สังคมไร้ชนชั้น หรือจากเลวไปดีนั้น มิได้มาจากเจตนาดีหรือเหตุผล แต่เกิดจากพัฒนาการของอำนาจของชนชั้นที่ถูกกดขี่ที่ต่อต้านชนชั้นที่ปกครอง ซึ่งเกิดขึ้นในพัฒนาการของสังคมแต่ละช่วง การพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของสังคม ในแง่ข้อเท็จจริงมากกว่าคุณค่า เช่นนี้ ทำให้มาร์กซ์เรียกความคิดของเขาว่าสังคมนิยมแบบวิทยาศาสตร์

การที่มาร์กซ์เชื่อว่าสังคมวิวัฒนาการไปตามกระแสประวัติศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะตายตัวและหลีกเลี่ยงไม่ได้ดังกล่าว ทำให้มาร์กซ์มองการเสนอให้แก่ปัญหาสังคมเป็นจุดๆ และเฉพาะเรื่อง ด้วยวิธีการเฉพาะอย่าง เช่น การให้การศึกษาเพื่อให้คนมีเหตุผลแล้วจะทำให้คน

กดขี่กันน้อยลง หรือการจัดระบบสหกรณ์เพื่อให้ชนชั้นกรรมาชีพมีสภาพความเป็นอยู่ดีขึ้นดังที่พวกสังคมนิยมยูโทเปียเสนอนั้นเป็นความเข้าใจผิด เพราะไม่เข้าใจความเป็นไปของสังคมทั้งกระแสและจะไม่มีวันเป็นจริงได้ เพราะสังคมจะต้องวิวัฒน์ไปตามกระแสของมันโดยไม่มีอะไรต้านทานได้ มาร์กซ์เรียกความเข้าใจผิดความจริงนั้นว่า สำนึกที่ไม่ถูกต้อง จึงเรียกสังคมนิยมชนิดนี้ว่าสังคมนิยมยูโทเปีย ซึ่งหมายถึงสังคมนิยมที่เป็นเพียงความฝันของมนุษย์

๓. ลักษณะสำคัญของสังคมนิยมโดยสรุป

สังคมนิยมมีประวัติและลักษณะต่างๆ ดังกล่าวมาแล้ว สังคมนิยมนั้นไม่ว่าจะเป็นแบบยูโทเปียหรือแบบมาร์กซ์ก็ตาม มีจุดมุ่งหมายร่วมกันคือสร้างสังคมที่มีความเสมอภาค เพราะสังคมนิยมเป็นลัทธิที่มาจากต่อต้านความไม่เสมอภาคและการกดขี่ในสังคมทุนนิยมเสรี

ด้วยเหตุที่มีจุดมุ่งหมายร่วมกันดังกล่าว แม้วานักสังคมนิยมจะเสนอวิธีปฏิบัติในการแก้ปัญหาต่างกัน เช่น บางพวกเสนอให้ลดความแตกต่างทางชนชั้นและสร้างความเป็นอยู่ที่ดีโดยจัดรัฐเป็นแบบสวัสดิการ บางพวกเสนอให้ใช้ระบบสหกรณ์ บางพวกเสนอให้รัฐเข้าดำเนินการสำคัญๆ อันเกี่ยวข้องกับความมั่นคงของชาติและความเป็นอยู่ของประชาชน บางพวกเสนอให้รัฐเข้าดำเนินการทางเศรษฐกิจทั้งหมดเสียเอง แต่ไม่ว่าจะใช้วิธีการใด เราจะเห็นลักษณะสำคัญ คือ สังคมนิยมเป็นระบบเศรษฐกิจที่เน้นความร่วมมือและการวางแผนทางด้านแรงงานและการผลิตอย่างมีเหตุผล (planned production) และแจกจ่ายความมั่งคั่งอย่างเป็นธรรม (just distribution) อันเป็นการลดอำนาจหรือจัดอำนาจทางเศรษฐกิจของเอกชนซึ่งมีอยู่อย่างมากมายในระบบทุนนิยมเสรีลง

ลักษณะสำคัญดังกล่าวนี้ แม้ว่าจะตรงกับสังคมนิยมแบบมาร์กซ์มากที่สุด แต่สังคมนิยมแบบอื่นก็มีแนวโน้มที่จะดำเนินการในลักษณะที่รัฐเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง

ทรงแสง หรือผลึกดิน อย่างน้อยรัฐก็มีส่วนเข้าไป
ดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจมากกว่าในระบบทุนนิยม
เสรี

๖. คำว่าสังคมนิยมในฐานะเป็นศัพท์เฉพาะ

เนื่องจากสังคมนิยมมีความเป็นมาในอารยธรรม
ตะวันตก เป็นเหตุการณ์หรือขบวนการที่สำคัญช่วงหนึ่ง
ของอารยธรรมตะวันตก คำนี้จึงเป็นศัพท์ที่มีความหมาย
เฉพาะ มีจุดหมายและลักษณะทางความคิดเฉพาะ เป็น
แนวคิดหรือลัทธิเศรษฐกิจการเมือง มีใช้ศัพท์กลางๆ ที่
จะนำไปใช้ตามใจชอบ เพราะหากทำเช่นนั้น ผู้คนจะ
เข้าใจความหมายไขว่เขวไปได้ ลักษณะของสังคมนิยม
อาจกว้างจนความคิดหลายต่อหลายแบบอาจเข้าข่าย
เป็นสังคมนิยมได้ แต่ก็ต้องชี้ให้ชัดว่าเข้าลักษณะของ
สังคมตรงส่วนใดและขาดลักษณะสำคัญส่วนใด

การวิเคราะห์สังคมนิยมของท่านพุทธทาส ซึ่งท่าน
เรียกว่า *ธัมมิกสังคมนิยม* ก็จะต้องพิจารณาให้แน่ชัดด้วย
เพื่อจะตัดสินว่า ธัมมิกสังคมนิยมของท่านเป็นสังคม-
นิยมหรือไม่ ถ้าเป็นในแง่ใด เป็นสังคมนิยมประเภทใด
ได้ลักษณะเฉพาะอะไร ซึ่งจะตีความจากงานของท่าน
โดยตรงส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งจะพิจารณาจากคำ
นิบสนุนและคำคัดค้านของผู้อื่นในเรื่องนี้ประกอบ

ในส่วนงานของท่านพุทธทาสซึ่งจะต้องวิเคราะห์
ไปในเบื้องต้นนั้น จะต้องวิเคราะห์คำ ๒ คำ คือ *สังคม-
นิยม* และ *ธัมมะ* ซึ่งจะประกอบกันเข้าเป็นธัมมิกสังคม-
นิยมเสียก่อน จึงจะประเมินค่าในเชิงปฏิบัติต่อไป

๕. ความคิดเรื่องสังคมนิยมในทัศนะของท่านพุทธทาส

ท่านพุทธทาสใช้คำว่าสังคมนิยมในความหมายที่
ต่างกับตะวันตกอยู่บางส่วน การวิเคราะห์ความคิดสังคม-
นิยมของท่านเห็นได้ชัดว่าอาศัยคำสอนในอัครคัมภีร์
แต่ท่านไม่ได้อ้างพระสูตรดังกล่าวจากนั้นท่านจึงวิเคราะห์
ช่วยมโนทัศน์ทางสังคมนิยมสมัยใหม่ คือ มโนทัศน์
เรื่องส่วนเกิน เรื่องการเอาเปรียบทางชนชั้น แล้วจึง
โยงความคิดเรื่องสังคมนิยมเข้ากับสมบูรณาญาสิทธิ-

ราชย์และธรรมราชา ซึ่งเราจะต้องพิจารณากันว่าระบบ
ความคิดของท่านเป็นจริงได้มากน้อยเพียงไร และเพื่อ
ให้เข้าใจความคิดของท่านอย่างชัดเจน จะยกคำพูด
ของท่านพุทธทาสเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมาพิจารณา
ดังต่อไปนี้

๕.๑ สังคมนิยมเป็นสภาวะธรรมชาติ คำว่า
ธรรมชาติที่ท่านรวมความหมายที่เป็นคำแปลของคำนี้
ในภาษาบาลี ซึ่งสอดคล้องกับความหมายที่ใช้ทั้งใน
พุทธศาสนาและศาสนาต่าง ๆ เช่นลัทธิเต๋า ใช้คำว่า เต๋า
หลายความหมาย คือ เป็นธรรมชาติ เป็นที่มาของทุกสิ่ง
เป็นหนทาง เป็นการดำเนินชีวิตตามหนทางนั้น และ
เป็นจุดหมายปลายทาง ความหมายเหล่านี้มีส่วนคล้าย
กับความคิดเรื่องพระเจ้าในคริสต์ศาสนาและศาสนาฮินดู
อยู่บ้าง ท่านพุทธทาสกล่าวถึงธรรมะไว้ดังนี้

‘ธรรมะกัตี พระเจ้ากัตี เต๋ากัตี อะไรกัตี จะเล็งถึงตัว
หนทางก็ได้ จะเล็งถึงตัวการเดินทางก็ได้ หรือว่าจะเล็งถึง
ตัวการถึงจุดหมายปลายทางแล้วก็ได้ มันเป็นสิ่งเดียวกัน
ไม่อาจจะแยกกัน เพราะถ้าแยกกันแล้วมันไม่มีประโยชน์
อะไร’ (ธัมมิก.น.๔)

เหตุที่อธิบายว่าสังคมนิยมเป็นสภาวะธรรมชาติดี
เพราะท่านเห็นว่าสิ่งทั้งปวงมีธรรมชาติเป็นสังคมนิยม คือ
อยู่ร่วมกันเป็นระบบอันหนึ่งอันเดียวกัน ความหมาย
ของคำว่าระบบอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น ท่านใช้ใน
ความหมายกว้างไปถึงระบบของวัตถุ เช่นดวงดาวด้วย
ดังนี้

‘เราก็เรียนวิทยาศาสตร์เรื่องโลกเรื่องจักรวาล เรื่อง
จักรวาลทั้งหมดในโลกในสากลจักรวาล มันก็เป็นระบบ
สังคมนิยม ดวงดาวไม่รู้ว่ามีมากมายเท่าไรในห้องฟ้ามัน
มันอยู่กันด้วยระบบสังคมนิยม มันถูกต้องอยู่ตามระบบ
ของสังคมนิยม จักรวาลนั้นมันจึงรอดอยู่ได้ จักรวาลของ
เราเล็กๆ นี้ มีพระอาทิตย์เป็นแม่ มีดาวเคราะห์นั้นนี่
รวมทั้งโลกนี้ด้วยเป็นบริวาร มันก็อยู่กันอย่างระบบสังคม-
นิยม แต่มันไม่เข้าถึงกับชนกัน เดียวนี้มนุษย์นี้มันจะเข้าถึง
ขนาดที่มันจะกัดกัน จะชนกัน เพราะมันไปถือสังคมนิยม
แบบธรรมไม่เป็นธรรม ไม่ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของ

ธรรมชาติไม่รู้จักรักรวมสังขะของธรรมชาติ' (ธัมมิก. น. ๑๑๗-๑๑๘)

ลักษณะสังคมนิยมธรรมชาติดังกล่าวนี้ท่านพุทธทาสเห็นว่า เป็นอย่างเดียวกับสังคมของสัตว์ คือ อยู่ร่วมกันโดยไม่ขัดแย้งกัน ไม่ล่งล้ำสิทธิของกันและกัน ท่านยกตัวอย่างว่า

'เราดูนก จะเห็นมันกินอาหารเฉพาะที่กระเพาะมีไว้ให้เท่านั้นแหละ มันเก็บเกินกว่านั้นไม่ได้ มันไม่มีถังฉาง ดูลงไปถึงมด แมลง มันก็ทำได้เพียงเท่านั้น ดูไปถึงต้นไม้ ต้นไม้ก็กินอาหารกินน้ำได้เท่าที่ลำต้นมันมีอยู่ มันจะทำให้เกินนั้นไปไม่ได้ ฉะนั้น ระบบที่ใครไม่สามารถล่งล้ำเข้าไปในสิทธิของผู้อื่น ไม่กอบโกยอะไรของใครได้ นี่เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นไปโดยอัตโนมัติ จึงทำให้เป็นสังคมอยู่ได้ และเป็นสังคมมาเรื่อยๆ จนมีต้นไม้มากมาย จนมีสัตว์เดรัจฉานมากมาย จนกระทั่งมีคนขึ้นในโลกมากมาย เสรีภาพแห่งการกอบโกยถูกควบคุมไว้โดยธรรมชาติอย่างแน่นแฟ้น ในรูปแบบของสังคมนิยมโดยน้ำมือของธรรมชาติเช่นนี้' (ธัมมิก. น. ๖๕-๖๖)

๕.๒ สภาวะธรรมชาติที่ว่านั้นมีองค์ประกอบสำคัญ ๆ ๒ ประการ คือ

ประการแรก การที่มีสิ่งต่างๆ อยู่ร่วมกัน ประการที่สอง การอยู่ร่วมกันนั้นมีลักษณะเป็นการพึ่งพาอาศัยกัน ไม่มีความขัดแย้งหรือผิดไปจากระบบ นั่นคือ มีความสมดุลและเป็นเอกภาพ ท่านพุทธทาสอธิบายไว้ดังนี้

'ธรรมสังขะนี้คือตัวแท้จริงของธรรม ของธรรมะก็ได้ของธรรมชาติก็ได้เป็นสิ่งเดียวกันตัวแท้จริงของธรรมชาตินั้นก็เป็นสังคมนิยม คือว่ามันไม่มีอะไรที่จะอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ มันต้องอาศัยกันและกัน ไม่มีแผ่นดินต้นไม้อะไรจะอยู่ได้อย่างไร ไม่มีต้นไม้แผ่นดินจะอยู่ได้อย่างไร หรือน้ำจะอยู่ได้อย่างไร ถ้าไม่มีต้นไม้ ไม่มีแผ่นดิน...

หรือว่าในคน ๆ หนึ่งนั้น ก็มีเจตนาารมณ์ของสังคมนิยม คือ ต้องมีอะไร ๆ หลายๆ ส่วน หลายๆ อย่าง ทำงานสัมพันธ์กันอย่างไรที่จะแยกกันไม่ได้ เรื่องนี้พวกที่ได้เล่าเรียนมาในทางสรีรศาสตร์ หรือการแพทย์การหมอก็รู้

เรื่องดี ตาก็เนื่องกับหู หูก็เนื่องกับจมูก จมูกก็ยังเนื่องกับปาก ไม่มีอะไรที่จะแยกอยู่ตามลำพังได้... อวัยวะใหญ่ๆน้อยๆ ทั้งหลายต้องร่วมกันทำงาน ทำหน้าที่ให้ถูกต้องตามธรรม-สังขะของสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกายจึงจะอยู่ได้ ฉะนั้น วิชาญานแห่งสังคมนิยมมีอยู่ในตัวคนทุกคน...

แม้ในหมู่สังคมนิยมเองมันก็ยังเช่นฆ่ากัน เพราะมันมีหลายแบบ แต่ถ้าเป็นความถูกต้องตามธรรมสังขะของธรรมชาติแล้วมันจะมีแต่เพียงแบบเดียว ก็เลยไม่รู้ว่าจะฆ่าใคร เพราะไม่มีข้อขัดแย้ง (ธัมมิก. น. ๙๙-๑๐๑)

๕.๓ สังคมจะอยู่ในสภาวะสมดุลย์ตามธรรมชาติได้ ต้องไม่มีการเอาส่วนเกิน

ส่วนเกินไม่ใช่สิ่งที่เลวร้ายถ้ามีการเฉลี่ยอย่างเป็นธรรม แต่ถ้ามีการเอาส่วนเกินไปเก็บสะสมไว้เป็นของตนก็เป็นการเอาเปรียบ ทุกคนต่างก็ต้องการเอาส่วนเกิน ทำให้เกิดการแข่งขันและความขัดแย้งขึ้น ท่านพุทธทาสแสดงเหตุผลเรื่องนี้ไว้ดังนี้

'คนป่าในระยะแรก ครึ่งคนครึ่งสัตว์หรือว่าเป็นคน พอที่จะเรียกว่าเป็นคนป่า นี่ก็เป็นที่ไปตามธรรมชาติ เป็นไปโดยอัตโนมัติซึ่งธรรมชาติคุมไว้ ไม่ให้เอาส่วนเกินควบได้ ก็เลยไม่มีปัญหาทางสังคม เพราะเป็นสังคมนิยมโดยอัตโนมัติของธรรมชาติเป็นความถูกต้อง จึงรอดชีวิตกันมาได้หลายแสนปีหรือก็ปีก็ตามใจมาเป็นพวกเราสมัยนี้ เพราะว่าได้อยู่มาในลักษณะที่ถูกต้องของธรรมชาติที่มันจูนเจ็กัน

ทีนี้ปัญหาเริ่มตั้งต้นที่ตรงไหน ก็เริ่มตั้งต้นที่มนุษย์อุดริบางคนเริ่มรู้จักกอบโกย แล้วมีสติปัญญาสำหรับผลิตก็แย่งผลิตแย่งเก็บ แย่งอะไรต่างๆ มาไว้ที่ตัวมากเกินไปเกิดความจำเป็น ปัญหาที่ตั้งต้นที่ตรงนี้' (ธัมมิก. น. ๖๖)

'ถ้าแต่ละคนไม่เอาส่วนเกินแล้วมันก็จะเหลืออยู่มาส่วนเกินนั้นมันก็ตกทอดไปเป็นของคนอื่น คนอื่นก็ไม่ขาดแคลนถ้ากอบโกยส่วนเกินกันไว้มากแล้วมันก็ต้องขาดแคลนพวกคนที่ยากจนก็ต้องมีมากโดยเร็วทีนี้ถ้าว่าไม่เอาส่วนเกินก็ไม่เกิดคนยากจน การที่เอาส่วนเกินนั้นมันเอามาก ๆ เข้าด้วยความละโมภ กับแผนการสกปรกกลีบลิบ ไม่มีที่สิ้นสุดไม่ทำอะไรทำให้เกิดการขาดแคลนกันใหญ่หลวง พวกอื่นก็เป็นคนยากจน' (ธัมมิก. น. ๑๐๕-๑๐๖)

การวิเคราะห์ในส่วนนี้เห็นได้ชัดว่า เป็นเหตุผลเดียวกับสังคมนิยมทั่วๆ ไปคือ ปัญหาเศรษฐกิจเป็นปัญหาพื้นฐานหรือเป็นที่มาของปัญหาสังคม กล่าวคือ เน้นชั้นทางสังคมเกิดขึ้น แล้วขัดแย้งกันเพราะคนบางกลุ่มได้ผลผลิตส่วนเกินไว้เป็นของตนจนมีมากเกินไป ผลผลิตส่วนเกินนั้นไม่ตกไปเป็นของผู้ที่ขาดแคลน ผู้ที่ขาดแคลนจึงกลายเป็นคนจนและกลายเป็นกลุ่มที่ขัดแย้งกับกลุ่มที่ได้ผลผลิตส่วนเกินไปเป็นของตน

๕.๕ สังคมนิยมจะต้องเฉลี่ยส่วนเกินให้แก่ผู้ขาดแคลน

ท่านพุทธทาสไม่ได้คัดค้านการผลิตส่วนเกิน ไม่ได้คัดค้านความแตกต่างทางฐานะเศรษฐกิจ แต่คนรวย จะชิงแบ่งปันให้คนจน ท่านกล่าวว่า

“พวกนายทุน เช่น พวกเศรษฐีพุทธบริษัท ครั้งพุทธกาลนั้น ขนกรรมาชีพไม่ควรแต่ต้อง ควรจะบูชามากกว่า แต่ถ้าความหมายของนายทุนมีว่า กอบโกยรวบรวมอิทธิพล อำนาจเงินอำนาจอะไรต่างๆ ไว้สำหรับรวยยิ่งขึ้นไป มันก็เกินคนละทางแล้ว นายทุนผู้เลี้ยงโลกกับนายทุนผู้กอบโกย... แต่ถ้าเป็นเศรษฐีพวกอื่น ไม่ใช่เศรษฐีชาวพุทธก็ไม่ทราบเหมือนกันว่าเป็นอย่างไร ถ้าดูคำว่าเศรษฐีที่มีเรื่องราวในทางบาลี เป็นอย่างนั้นทั้งหมด และโดยเฉพาะเศรษฐีที่เป็นพุทธบริษัท” (ธัมมิก. น.๗๙-๘๐)

สังคมนิยมนี้ยังไม่ใช้สังคมนิยมสูงสุด แต่ก็เป็นการที่คนมีความสุขได้ ส่วนสังคมนิยมอุดมคตินี้ท่านพุทธทาสยกสังคมนิยมเป็นตัวอย่าง คือเป็นสังคมนิยมที่โลกใช้สอยเท่าที่จำเป็น ไม่เก็บสะสม จึงไม่มีส่วนเกินในของใคร ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“ฉะนั้นเรามีอุดมคติสังคมนิยมอยู่แล้วโดยไม่รู้สีกตัว จะว่าอยู่ในระบบการปกครองของคณะสงฆ์ในครั้งพุทธกาลเรื่อย ๆ มาจนถึงนี้ก็ยังได้ หรือว่าจะมีอยู่แล้วในระบบธรรมะในทางพุทธศาสนา ที่เป็นส่วนของทางธรรมอย่างนี้ก็ได้ หรือจะดูว่าพระพุทธรูปองค์ทรงประพาศติดต่อสัตว์โลกทั้งหลายอย่างไร ก็ยังเห็นได้ว่าเป็นระบบสังคมนิยมที่สูงสุด” (ธัมมิก. น. ๘๖)

สังคมนิยมแบบที่กล่าวมาแล้วนี้ ท่านพุทธทาสเชื่อว่าจะเกิดขึ้นได้ก็เมื่อคนเรามีสัมมาทิฐิ ต้องทำตัวให้ถูกต้องตามธรรม คือ มีธรรม มีความเมตตาเอื้อเฟื้อผู้อื่น ความเมตตาจะมีได้ก็โดยการละตัวตนของตน การละตัวตน ของตนจะเกิดขึ้นได้ ก็โดยเหตุที่รู้จักควบคุมตนเองไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจของกิเลส มีความละโมภ เป็นต้น ดังนั้นท่านจึงเห็นว่า สังคมนิยมเปลี่ยนไปในทางที่ดีก็ด้วยการที่คนเรามีสัมมาทิฐิ ดังคำกล่าวของท่านว่า

“สังคมนิยมนี้จะควรที่จะสงเคราะห์กันด้วยสิ่งที่ดีที่สุด คือ สิ่งที่เราเรียกว่า สัมมาทิฐิ เพราะปัญหามันเกิดจากมิจฉาทิฐิ เข้าใจไม่ถูกต้องในตัวธรรมชาติหรือในทุกอย่าง ไม่ถูกต้องตามที่เป็นจริง เพราะฉะนั้นปัญหานั้นต้องแก้ด้วยสัมมาทิฐิคือความเข้าใจอันถูกต้องแล้ว รู้ว่ากำลังทำผิด กำลังทำบาป แล้วแก้ไขเสีย กลับใจเสีย ให้มันไปในทางที่ถูกต้อง นี่สังคมนิยมก็เปลี่ยนไปในทางที่ดีที่นำไปปรารถนาโดยเร็วและทันแก่ความต้องการ” (ธัมมิก. น. ๒๖)

ข้อความนี้เป็นการชี้ว่า สัมมาทิฐิจะแก่มิจฉาทิฐิได้ แต่มีได้ระบุว่าสัมมาทิฐิจะเกิดอย่างไรในเรื่องผู้ปกครองที่เป็นธรรม ท่านได้กล่าวเรื่องนี้ไว้บ้าง คือท่านพูดถึงการเลี้ยงดูอบรม แต่ก็มีได้อธิบายว่าต้องเลี้ยงดูหรืออบรมอย่างไรบ้างจึงจะได้ผลตามต้องการ

๖. ข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับสังคมนิยมของท่านพุทธทาส

ความคิดของท่านพุทธทาสเกี่ยวกับสังคมนิยมที่ได้กล่าวมาแล้ว แม้จะมีจุดมุ่งหมายที่ดี และหากสังคมนิยมเช่นนั้นจริง ก็จะเป็นสังคมนิยมที่ดี แต่มีที่ควรพิจารณาหลายประการทั้งในแง่การวิเคราะห์ของท่าน และในแง่ความเป็นไปได้ของระบบที่ท่านได้อธิบายไว้ ซึ่งจะนำมาพิจารณาทั้งโดยตัวเหตุผลที่ท่านอ้าง และโดยเทียบกับแนวทางสังคมนิยมที่เป็นอยู่จริงในประวัติศาสตร์ เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายจะแยกกล่าวเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

๖.๑ ข้อพิจารณาเกี่ยวกับตัวเหตุผลที่ท่านพุทธทาสอ้าง

๖.๑.๑ เหตุผลที่ว่าสังคมนิยมเป็นสภาวะที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ

ท่านพุทธทาสอ้างว่าสังคมนิยมมีอยู่ในสภาวะธรรมชาติแล้ว และสภาวะธรรมชาตินั้นก็คือ การที่แต่ละสิ่งอยู่ในที่ของตนตามฐานะ ไม่ก้าวก่าย ไม่ขัดแย้งกัน ท่านยกสุริยจักรวาลว่าดวงดาวทั้งหลายอยู่กันอย่างเป็นเอกภาพ ไม่วิ่งไปชนกัน เป็นตัวอย่างของสภาวะธรรมชาติ แต่การที่วัตถุอยู่ในที่ของมันอย่างกลมกลืน ไม่ใช่ความร่วมมือ แต่เพราะความขัดแย้งคือต่างมีแรงดึงดูดซึ่งกันและกัน เป็นระบบที่เกิดเพราะความจำเป็น ไม่อาจเลี่ยงได้ มิใช่เกิดจากความพอใจหรือความร่วมมือ กล่าวคือการทำสิ่งต่างๆ อยู่ร่วมกันเป็นเอกภาพ ไม่จำเป็นจะต้องมาจากความพร้อมใจอยู่ในระบบเดียวกัน หรือจากความรู้หน้าที่ของแต่ละหน่วย แต่เกิดจากการถูกบังคับให้อยู่ในระบบก็ได้

นอกจากนั้น ท่านได้เทียบการไม่เอาส่วนเกินซึ่งเป็นอุดมคติกับสัตว์และพืช โดยท่านได้อ้างว่านกกินเท่าที่กระเพาะมันจุได้ ต้นไม้ดูดน้ำตามขนาดของลำต้น ในเรื่องนี้หากเราพิจารณาให้ต้องแท้แล้วจะเห็นได้ว่าแม้ความไม่เกินจะเป็นความพอดีได้ แต่สภาวะธรรมชาตินี้ก็มีใช้สภาวะที่สิ่งต่างๆ ไม่เอาส่วนเกินดังที่ยกมา แต่อาจเป็นเพราะ

ก. สิ่งที่อยู่ในสภาวะธรรมชาติบางสิ่งเอาส่วนเกินไม่ได้ เช่น นกนั้นไม่ใช่ว่าไม่ต้องการเอาส่วนเกิน แต่ไม่รู้จักการเอาส่วนเกิน การไม่เอาส่วนเกินกับการไม่รู้จักริวิธเอาส่วนเกินนั้นเป็นคนละประเด็น

ข. การไม่เอาส่วนเกินของสัตว์และพืช อาจเกิดจากการไม่สามารถเอาส่วนเกินได้ เช่น ต้นไม้ไม่มีที่สะสมน้ำเกินกว่าขนาดลำต้นของมัน หรือสัตว์ที่กินเนื้อสดแต่ไม่กินเนื้อที่เนาแล้ว ไม่อาจสะสมได้ เพราะสะสมไว้ก็กินไม่ได้

ค. การสะสมอาจเป็นอันตรายแก่ตนเอง เช่น สัตว์ที่อ่อนแอหากสะสมอาหารส่วนเกิน อาหารนั้นอาจเป็นเหตุให้นำให้สัตว์ใหญ่รู้ที่อยู่ของตนจนเป็นอันตรายได้

สภาวะธรรมชาตินั้นจะว่าไม่มีตัวอย่างการเอาส่วนเกินก็ไม่ใช่ เพราะมดและปลวกก็มีการสะสมส่วนเกินเก็บเมื่อก่อนจำศีลก็กินกิน เสือและจระเข้ก็เก็บซากไว้กินวันอื่นๆ อีก เมื่อมันกินไม่หมด

เมื่อดูตัวอย่างเหล่านี้แล้ว การไม่เอาส่วนเกินไม่ใช่สภาพธรรมชาติ และการเอาส่วนเกินก็เกิดในสภาวะธรรมชาติด้วย

เรื่องพืชและสัตว์นี้ ท่านพุทธทาสยังอ้างว่า สิ่งหนึ่งมีอยู่เพราะอาศัยสิ่งอื่น แต่คำว่า อาศัยนี้ตามธรรมชาติมิใช่เป็นการร่วมมือ แต่เป็นการทำลายมากกว่า พืชต้องทำลายดินเพื่อให้ตัวมันงอกงาม สัตว์ทำลายพืชเพื่อให้ตัวมันเจริญเติบโต สัตว์ชนิดหนึ่งกินสัตว์อีกชนิดหนึ่งเป็นอาหารทำให้มันอยู่รอด และสัตว์อีกชนิดหนึ่งมีประชากรไม่มากเกินไป การที่คนเอารัดเอาเปรียบหรือทำลายกันก็เป็นธรรมชาติของคน ในอัคคัญญสูตรคนก็เลวลง ทั้งๆ ที่เคยดีมาก่อน นั่นเป็นเพราะอะไร ถ้าไม่ใช่เพราะกิเลสหรือความเลวมีอยู่ในตัวบุคคล การเอาสภาวะธรรมชาตินี้มาเป็นข้ออ้างเปรียบเทียบจึงเป็นการเลือกมองแง่เดียว และเป็นแง่ที่เป็นจริงน้อยกว่าแง่ตรงข้าม ความร่วมมืออันเป็นลักษณะของสิ่งที่มีเหตุผล มากกว่าจะเป็นลักษณะของธรรมชาติระดับต่ำเช่นพืชหรือสัตว์

๖.๑.๒ เหตุผลที่ว่าทะเลี่ยส่วนเกินเกิดจากความเมตตา และสัมมาทิฐิ

ท่านพุทธทาสเชื่อในความดีของคน เชื่อว่าหาสอนคนให้เกิดสัมมาทิฐิและควบคุมตนไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจกิเลสแล้ว คนก็จะมีเมตตา แม้จะมีส่วนเกินก็จะเฉลี่ยส่วนเกินนั้นเอง สังคมนิยมยุโรปบางพวกก็เชื่อเช่นนี้ และถ้าคนเราสอนกันได้ง่าย คนส่วนใหญ่ดี คนที่เป็นมิชฉาทิฐิมิเป็นส่วนน้อย ดังเช่นสังคมสงฆ์ซึ่งเป็นสังคมของคนดีแล้ว สังคมนิยมแบบ

เสนอแนวทางปฏิบัติหรือมีความเกลียดชังทางชนชั้น จะไม่เกิดขึ้น สังคมแบบนี้หากเกิดได้จริงก็ดี และเรา ศาสนาหลายศาสนาซึ่งสั่งสอนมนุษย์มาเป็นเวลา าวนาน สังคมดังกล่าวน่าจะเกิดขึ้นแต่ก็ไม่เกิด กลับ อดการรุกรานกัน แบ่งเชื้อชาติชนชั้นวรรณะกัน เอาวัด ษาเปรียบกันอยู่จนปัจจุบัน เศรษฐีสมัยพุทธกาลเป็น วยอย่างที่ท่านยกมาอ้าง แต่เหตุไรจำนวนเศรษฐีเช่นนั้น ังไม่เพิ่มขึ้นตามกาลเวลา นี่แสดงว่าเราหวังไม่ได้ที่จะให้ ัดสังคมนิยมโดยเต็มใจ จึงทำให้หนักสังคมนิยมคิดสร้าง ะบบขึ้นควบคุมคนให้เดินไปตามแนวทางสังคมนิยม ุทธการสั่งสอนอุดมคติสังคมนิยม เราไม่มีหลักฐานว่า ุทธชี้ชาวพุทธเมื่อครั้งพุทธกาลนั้นเป็นสภาพปกติของ ุทธทั้งหลาย หรือว่าเศรษฐีที่ปรากฏในตัวอย่างใน ะไตรปิฎกเป็นข้อยกเว้น

นอกจากนั้นนักสังคมนิยมในปัจจุบัน ไม่ต้องการ ็นสังคมนิยมด้วยการรอความเมตตาของใคร แต่ถือว่า ุทธเสียส่วนเกินเป็นหน้าที่ของรัฐ และการได้รับส่วน ุทธนั้นเป็นสิทธิของตนในฐานะเป็นพลเมืองและผู้มี ิวร่วมในการผลิต ไม่มีใครที่มีหน้าที่เมตตา และไม่มี ุทธที่ต้องเป็นหนี้บุญคุณ แต่ส่วนได้ต่าง ๆ เป็นสิทธิอัน ุทธธรรมของตนที่จะได้ เป็นของของตน ไม่ใช่ของที่ ุทธอื่นหยิบยื่นให้ ข้อนี้จะเห็นได้ว่า สังคมนิยม ปัจจุบัน ้างกับสังคมนิยมของท่านพุทธทาสโดยหลักพื้นฐาน ึ่งเดียว

๖.๑.๓ เหตุผลเรื่องความพ้นจากการเป็นทาส- ัตถุ ความพ้นจากการเป็นทาสวัตถุ เป็นจุดมุ่งหมาย ึ่งสังคมนิยม ลัทธิโรแมนติก และจิตนิยมโดยทั่วไป ึ่งแต่คำว่าพ้นจากการเป็นทาสของวัตถุนั้น สังคมนิยม ึ่งได้สอนว่าวัตถุเป็นสิ่งเลวร้ายที่เป็นอุปสรรคของความ ุทธพ้น หรือนำการกดขี่กันมาสู่มนุษย์ วัตถุอาจจะ ้นำมาซึ่งการกดขี่กันของมนุษย์ แต่นั่นก็เพราะระบบ ุทธธุรกิจที่ไม่ถูกต้องเปิดโอกาสให้คนบางคนบางกลุ่ม ึ่งได้เปรียบคนอื่น และสามารถกดขี่คนอื่นจากการได้ ึ่งเปรียบนั้น คนที่ขาดแคลนก็ต้องเห็นวัตถุเป็นสิ่งสำคัญ ึ่งเพราะเขาขาดแคลน คนที่มีเสรีภาพไม่ต้องเรียกร้อง

เสรีภาพ คนที่ขาดเสรีภาพจึงอยากได้เสรีภาพ เช่นเดียวกับ ุทธคนมีวัตถุพร้อมไม่ต้องเรียกหาวัตถุ ส่วนคนที่ขาดวัตถุ ุทธด้อย่อมเป็นสิ่งที่เขาอยากได้ ดังนั้นคนที่ยากจนจึง ึ่งต้องยอมเป็นเครื่องมือผลิตวัตถุเพื่อการอยู่รอดของเขา ึ่งนั่นคือเขาตกเป็นทาสของวัตถุที่เขาผลิตเพราะถูกมันบังคับ ึ่งถ้าไม่ผลิตก็อยู่รอดไม่ได้ แต่เมื่อผลิตแล้วมันก็ไม่ได้เป็น ุทธของเขาสภาพเช่นนี้จึงอาจเรียกว่าวัตถุเป็นนายของเขา ุทธการแก้ปัญหาที่ไม่อาจใช้วิธีสอนให้นายทุนเฉลี่ยผลผลิต ึ่งให้มากขึ้น แต่ต้องแก้ระบบเศรษฐกิจทั้งระบบ แนวทางนี้ ุทธท่านพุทธทาสอาจจะไม่เห็นด้วยเพราะเป็นแนวทางที่ ึ่งเสี่ยงต่อการใช้กำลังและความรุนแรงต่าง ๆ

๖.๒ ข้อพิจารณาจากแนวคิดสังคมนิยม

สังคมนิยมมีหลายพวก แต่ก็สามารถหาหลัก ุทธกลาง ๆ ซึ่งทุกพวกมีส่วนร่วมกันได้ และสังคมนิยมเป็นศัพท์ ึ่งเกิดขึ้นในประวัติอารยธรรมตะวันตก หากท่าน ุทธทาสจะใช้คำนี้โดยไม่มีอะไรสอดคล้องกับสังคม- ุทธนิยมที่มีอยู่จริง การใช้คำนี้ก็ไม่มีประโยชน์อะไรทาง ุทธความคิด แต่ถ้ามีความหมายบางส่วนสอดคล้องกัน ก็ยัง ุทธมีปัญหาว่าส่วนที่ไม่สอดคล้องนั้นเป็นส่วนสำคัญจนทำ ุทธให้ลัทธิสังคมนิยมแบบของท่านขาดความสมบูรณ์จนไม่ ุทธน่าจะเรียกว่าสังคมนิยมหรือไม่ และทำไมจึงไม่ใช่คำอื่น ุทธที่ตรงกว่าเช่น ุทธระบบธรรมราชา ซึ่งจะทำให้ลดความ ุทธสับสนลงไปได้มาก

ในตอนต้นได้กล่าวถึงสังคมนิยมที่รู้จักกัน ุทธโดยทั่วไปมาแล้ว ในหัวข้อนี้จะนำหลักการต่าง ๆ ของ ุทธสังคมนิยมมาใช้พิจารณาว่าท่านพุทธทาสเสนอความคิด ุทธเข้าข่ายสังคมนิยมมากน้อยเพียงไร ที่ต้องใช้สังคมนิยม ุทธมาวิจารณ์ความคิดของท่านพุทธทาส ก็เพราะคำนี้และ ุทธหลักการของลัทธินี้เกิดก่อนที่ท่านพุทธทาสจะเสนอความ ุทธคิดเกี่ยวกับสังคมนิยมของท่าน

๖.๒.๑ ท่านพุทธทาสใช้คำว่า ไม่เอาส่วนเกิน ุทธซึ่งมีความหมายโดยนัยว่าสามารถเอาส่วนเกินได้แต่ไม่เอา ุทธซึ่งสังคมนิยมแบบมาร์กซ์ไม่เชื่อว่าสร้างสิ่งนี้ขึ้นใน ุทธสังคมได้ จึงต้องสร้างระบบสังคมขึ้นบังคับให้ไม่มีการ

เอาส่วนเกินคือ รัฐเป็นผู้กำหนดการผลิตและเป็นผู้เฉลี่ยผลผลิต แต่ก็มีสังคมนิยมบางพวก เช่น สังคมนิยมยูโทเปียบางพวก และสังคมนิยมเฟเบียน ที่เชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้มีเหตุผล หากให้การศึกษาค่าและทำให้มนุษย์มีเหตุผลมากขึ้น สังคมมนุษย์ก็จะเปลี่ยนไปสู่สังคมนิยมมากขึ้น พวกนี้เชื่อเรื่องการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งเป็นการเปลี่ยนโดยสันติวิธี แนวทางของท่านพุทธทาสอาจจะจัดอยู่ในกลุ่มนี้ได้ แต่สิ่งที่ท่านควรจะต้องชี้ให้เห็นเช่นเดียวกับนักสังคมนิยมอื่นๆ คือ ท่านจะแก้ปัญหาด้วยวิธีใด เช่นนักสังคมนิยมบางพวกเสนอให้ใช้ระบบสหกรณ์ บางพวกเสนอให้จัดสวัสดิการ ท่านพุทธทาสเพียงยกตัวอย่างการบริหารจัดการของเศรษฐกิจ เท่ากับว่ารัฐมิได้จัดการอะไรเกี่ยวกับเศรษฐกิจ และการบริจาคมก็เป็นสิ่งที่ไม่มียอะไรเป็นหลักประกันแน่นอน อีกทั้งผู้รับบริจาคมนั้นก็ไม่ได้เป็นผู้ผลิตในส่วนที่รับมาเป็นการรับส่วนแบ่งที่เขาให้ท่าน มีส่วนแบ่งที่เป็นน้ำพักน้ำแรงของตน ข้อนี้ต่างกับทัศนะของสังคมนิยมซึ่งสังคมนิยมคงไม่สามารถยอมรับความคิดชนิดนี้ได้ เนื่องจากตัวระบบการผลิตยังมีการขูดรีด และส่วนเกินยังคงอยู่แก่เศรษฐกิจ สังคมนิยมบางพวกอาจยอมรับฐานะที่แตกต่างกันเช่นนี้ได้ แต่ระบบการแจกจ่ายผลผลิตก็ไม่ใช้เป็นความสมัครใจของผู้ให้ แต่เป็นการที่รัฐเป็นผู้เข้าไปจัดการ โดยเก็บภาษีในอัตราสูง เพื่อนำมาจัดการแจกจ่ายให้แก่ประชาชนในรูปสวัสดิการต่างๆ ของรัฐ คือประชาชนรับจากรัฐในฐานะเป็นพลเมือง ไม่ได้รับทานของบุคคลใด

๖.๒.๒ สังคมนิยมของท่านพุทธทาสฝากความหวังไว้กับพระราชผู้ทรงทศพิธราชธรรมมากขึ้นไป จนไม่เห็นความจำเป็นในการสร้างระบบ ด้วยเหตุที่คิดว่าพระราชเช่นนั้นจะควบคุมสังคมให้เป็นไปตามความต้องการของตนได้ คือ ผู้นำดี จะสร้างระบบดี และคนอื่น ๆ จะติดตาม แต่การเป็นคนดีกับการสามารถสร้างระบบงานที่มีประสิทธิภาพได้นั้นเป็นคนละเรื่อง เราไม่อาจเชื่อได้ว่า คุณสมบัติทั้งดี สามารถ ครอบคลุม มีความรู้ครบถ้วน ได้รับข้อมูลถูกต้องครบถ้วน จะอยู่ใน

คนคนเดียว และถึงแม้เป็นไปได้ก็ยังน่าสงสัยว่าการสร้างคนเช่นนี้จะเป็นไปได้ได้อย่างไร ใครจะเป็นผู้สร้าง ในเมื่อผู้สร้างก็ไม่ได้มีคุณสมบัติดังกล่าว ใครจะเป็นผู้ตรวจสอบว่าเป็นเช่นนั้นจริง และจะสร้างด้วยระบบหรือเกณฑ์อะไร ตรวจสอบด้วยระบบหรือเกณฑ์อะไร สังคมนิยมโดยทั่วไปไม่ฝากความหวังไว้แก่บุคคล แม้จะเชื่อในความดีของมนุษย์แต่ก็เชื่อว่าต้องค่อย ๆ สร้างกันไปเรื่อยๆ แต่สิ่งที่จะต้องรีบดำเนินการก็คือ การสร้างระบบที่ดีกว่าขึ้นแก้ไขและใช้แทนระบบเก่า การกำหนดจุดหมายที่เป็นอุดมคติ และหวังพึ่งผู้ปกครองที่เป็นอุดมคติ โดยปราศจากวิธีดำเนินการไปสู่จุดหมาย และวิธีที่จะให้ผู้ปกครองเช่นนั้นยอมห่างไกลการปฏิบัติ หรืออาจจะปฏิบัติไม่ได้ ลำพังการอบรมสั่งสอนไม่ใช่วิธีที่มีประสิทธิภาพพอที่จะให้เกิดผลสำเร็จดังกล่าว

๖.๒.๓ สิ่งหนึ่งที่สังคมนิยมเชื่อ โดยเฉพาะสังคมนิยมแบบมาร์กซ์ก็คือ คุณค่าต่างๆ ที่คนยอมรับและปฏิบัติในสังคมเป็นสิ่งที่เกิดจากสังคมกำหนด และสังคมจะกำหนดคุณค่าอะไรก็ขึ้นกับระบบการผลิตในขณะนั้น เช่น ในสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การแข่งขันเป็นสิ่งที่ดีการหากำไรเป็นสิ่งที่ดี *ชอบธรรม* อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการผลิตด้วยเทคโนโลยี เป็นอาชีพที่สังคมยกย่องความร่ำรวยเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ เสรีภาพชนิดที่รัฐเข้าไปก้าวก่ายได้น้อยที่สุดเป็นเสรีภาพที่ถูกต้อง ในสังคมที่การผลิตอยู่ในมือของกษัตริย์และศาสนา การยึดถือคุณค่านามธรรมการให้ความสำคัญแก่ความสุขทางใจมากกว่าความสุขทางกาย การยกย่องคนตามเหตุผลนามธรรมหรือความเชื่อทางศาสนา เช่น ยกย่องวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์ ก็เกิดขึ้นเพราะการศึกษาอบรมตลอดจนอำนาจในการปกครอง ในการจัดการสังคมอยู่ในมือคนเหล่านี้ จึงเชื่อและสั่งสอนอบรมคนให้เป็นไปตามที่ตนเชื่อ สังคมเป็นผู้กำหนดคุณค่าในสังคม คนเป็นสมาชิกของสังคมจึงถือคุณค่าตามที่สังคมกำหนด การเปลี่ยนแปลงคุณค่าจึงไม่ได้เกิดจากการสอน แต่ต้องเปลี่ยนระบบสังคมให้เป็นแบบที่สนับสนุนคุณค่า

ขั้นนั้น แต่เราจะเห็นได้ว่าท่านพุทธทาสไม่ได้พูดหรือ
อาจจะไม่ได้เชื่อเช่นนี้เลย ท่านดูเหมือนจะเชื่อว่ามีธรรมะ
หรือมนุษยธรรมอยู่โดยธรรมชาติ มนุษย์ไม่ได้สร้าง
ธรรมะและสังคมก็ไม่ได้สร้างธรรมะ เมื่อมนุษย์ทำผิดไป
ทกธรรมะ มนุษย์ก็เดือดร้อน เมื่อมนุษย์กลับมาสู่ธรรมะ
มนุษย์ก็จะร่มเย็นเป็นสุข ถ้าท่านเชื่อเช่นนี้ ความคิด
ของท่านก็ขัดกับหลักการสำคัญของสังคมนิยมท่านจะ
เรียกความคิดของท่านว่าสังคมนิยมก็ได้ แต่คนอาจ
เข้าใจคำสอนของท่านผิดได้ง่าย เนื่องจากเขาชินกับ
สังคมนิยมในความหมายเดิมอยู่

๖.๒.๔ ข้อที่อาจจะกล่าวได้ว่าท่านพุทธทาสกับ
สังคมนิยมคิดสอดคล้องกันก็คือ จุดหมายของสังคม
โอการนำความเป็นมนุษย์กลับมา ได้แก่ การทำให้
มนุษย์เป็นอิสระ ไม่ต้องถูกวัตถุกำหนดบังคับให้มุ่งแสวง
หาวัตถุมาบริโภคน้อยอย่างเดียว โดยไม่มีโอกาสทำ
กิจกรรมอื่นของมนุษย์ ไม่ต้องมีชีวิตอยู่เพียงเพื่อผลิต

วัตถุและอาศัยกิจกรรมการผลิตกำหนดวิถีชีวิต แต่
กิจกรรมการผลิตเป็นเพียงวิธีการที่จะทำให้มนุษย์อยู่ดี
กินดีในระดับที่พอควรแก่อัตภาพ แล้วมนุษย์มีเวลาไป
พัฒนากิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นคุณสมบัติของตน เช่น การ
ใช้เหตุผล การทำความดี การชื่นชมกับสิ่งซึ่งงดงาม เช่น
ศิลปะต่างๆ เป็นต้น

การใช้คำว่า 'สอดคล้องกัน' ก็เพราะจุดหมายที่
มนุษย์จะเข้าถึงหลังจากที่พ้นการเป็นทาสวัตถุแล้วนี้ แม้
จะเป็นสิ่งนามธรรมแต่ทว่านักคิดแต่ละคนแต่ละสำนัก
ก็คิดต่างกัน ด้วยเหตุนี้จึงไม่ใช่คำว่า 'เหมือนกัน'

เราได้เห็นแล้วว่า ท่านพุทธทาสพูดถึงสังคมนิยม
โดยให้ความสำคัญแก่ 'ธัมมิก' ซึ่งได้แก่การปกครอง
โดยธรรม บุคคลผู้ทรงธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในความ
คิดทางการเมืองของท่าน และเราจะพิจารณาเรื่องนี้กัน
ในบทต่อไป

บทที่ ๒ ความคิดเรื่องธรรมราชา

๑. ความหมาย

คำว่า ธรรมราชา เป็นคำในวัฒนธรรมพุทธศาสนา ไทยเรารับวัฒนธรรมดังกล่าว ดังนั้น คำว่า ธรรมราชา จึงเป็นคำที่เรารู้จักกันมาแต่โบราณ แต่ไม่ค่อยจะมีใครคิดว่าธรรมราชา สอดคล้องหรือขัดแย้งกับระบบการเมืองในปัจจุบันหรือไม่ นำมาใช้ในปัจจุบันได้หรือไม่ หากแต่เป็นสิ่งที่ยอมรับกันว่าผู้ปกครองที่เป็นธรรมราชาคือ ผู้ปกครองที่ดี เข้ากับระบบใดก็ได้ทั้งสิ้น ท่านพุทธทาสเป็นบุคคลแรกที่ชี้ว่า ธรรมราชาเป็นสิ่งที่ต้องเข้ากับสังคมนิยมและสมบูรณ์ญาสิทธิราชย์ จึงทำให้เกิดสังคมนิยมแบบเฉพาะที่ท่านเรียกว่า อัมมิกสังคมนิยมขึ้น สังคมนิยมแบบนี้จะเกิดขึ้นได้หรือไม่ก็ตาม แต่อย่างน้อยการพูดถึงสังคมนิยมแบบนี้เป็นการโยนความหมายของคำทางการเมืองอย่างเก่ากับใหม่เข้าด้วยกันเพื่อจะสร้างแนวคิดและอุดมคติใหม่ขึ้น แม้ปฏิบัติยังไม่ได้ในขณะนี้ แต่ถ้าเป็นอุดมคติที่ดี เราอาจจะช่วยกันค้นหาทางให้เกิดการปฏิบัติจริงขึ้นได้ในอนาคต เช่นเดียวกับระบอบการปกครองอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ การปกครองของมนุษย์ ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจคำว่า ธรรมราชา ชัดเจนจึงควรพิจารณาความหมายของคำนี้เสียก่อน สังคม ศรีราช เขียนเรื่องธรรมราชาไว้ดังนี้

‘ธรรมราชา ตามรูปคำท่านแปลไว้ ๔ นัย คือ นัย ๑ ว่า (ที่ว่าธรรมราชา) เพราะประพฤตินอยู่ในธรรม นัย ๒ ว่า เพราะชาวโลกพร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ยอมรับนับถือยกย่องโดยธรรมไม่ใช่โดยอธรรม นัย ๓ ว่า เพราะรุ่งเรืองโดยธรรม นัย ๔ ว่า เพราะปกครองพลนิกรโดยธรรม... คำว่า ‘ธรรมราชา’ เป็นพระนามเรียกพระพุทธเจ้า และเป็นพระนามเรียกเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน กับเป็นชื่อพญาอมราช ที่ว่าเป็นพระนามพระพุทธเจ้านั้นคือ เป็นเนมิตกนามของพระพุทธองค์ เมื่อใช้คำนี้ในบาลีแห่งใด ในที่นั้นย่อมหมายถึงพระพุทธเจ้า เช่น ในโพชฌนคปริตรว่า ‘เอกทา อัมมราชาปี เสดญญนาภิพีหิต’ แปลว่า ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงประชวรหนัก ในบทชัตถัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า ‘เทสิตฺถ อัมมราชน สมุมาสสุโพธิกิตตนิ’ พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระสัมมาสัมโพธิญาณด้วยพระสูตรนี้ ในบาลีแห่งอื่นก็ใช้หมายอย่างเดียวกันนี้ ที่ว่าเป็นพระนามเรียกสูตรนี้ ในบาลีแห่งอื่นก็ใช้หมายอย่างเดียวกันนี้ ที่ว่าเป็นพระนามเรียกเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินนั้น หมายถึงพระมหากษัตริย์ผู้ทรงครองแผ่นดินโดยธรรม ประพฤติการทั้งหมดของพระองค์ปรากฏแก่พลนิกรทั่วไป มนุชชนพร้อมกันถวายพระนามว่า ‘พระธรรมราชา’ แปลว่า พระเจ้าทรงธรรม... ส่วนที่เป็นชื่อพญาอมราชจอมเวสาลีเจ้ายมโลก ก็เป็นผู้ดำรงพระองค์ในฐานะเป็นธรรมราชา เพราะทรงประพฤดิเสมอในธรรม ใครทำบาปทำบุญอย่างไร ก็พิจารณาไปตามกรรมของบุคคลนั้นๆ รวมความแล้ว หมายความว่า คำว่า พระธรรมราชา แปลว่า พระเจ้าทรงธรรม’^๑

คำว่า ธรรมราชา ในที่นี้ ในส่วนที่ใช้เรียกพระเจ้าแผ่นดิน หมายถึงพระมหากษัตริย์ที่เป็นคุณสมบัติแห่งความประพฤติของพระองค์ ในฐานะที่เป็นคนคนหนึ่งและในฐานะที่เป็นผู้ครองแผ่นดิน มิได้เจาะจงความหมายย่อยลงไป แต่ในความหมายที่ใช้กันในปัจจุบัน มักจะนิยามว่าเป็นพระราชผู้ทรงทศพิธราชธรรม คือ เอาทศพิธราชธรรมเป็นหลัก เนื่องจาก

ว่า ราชธรรม แปลว่า ธรรมของพระราชา ท่าน
พุทธทาสก็นิยามเช่นนี้ แต่ถ้าพิจารณาจากคำสอน
ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จะเห็นได้ว่ามี
ธรรมะอื่นๆ เช่น จักกวัตติวัตร ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่และ
กว้างขวางกว่าเพราะครอบคลุม ไปถึงเรื่องเศรษฐกิจและ
สังคม ส่วนคำสอนเกี่ยวกับทศพิธราชธรรมนั้นปรากฏ
อยู่ในเรื่อง มหาหังสชาดก เพียงสั้น ๆ ดังนี้

[๒๔๐] ดูกรพระยาหงส์ เราพิจารณาเห็นชัดซึ่งอายุ
อันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่ เราตั้งอยู่แล้วในธรรม ๑๐
ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก เราเห็นกุศลธรรมที่
ดำรงอยู่ในตนเหล่านี้ คือ ทาน ศีล การบริจาค ความซื่อตรง
ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่
เบียดเบียน ความอดทน และความไม่พิโรธ แต่นั้นปิติ
และโลมนัสไม่ใช่น้อยย่อมเกิดแก่เรา^๓

ข้อความตอนนี้ ในชาดกพูดถึงอานิสงส์แต่เพียงว่า
ในปัจจุบันไม่มีโรคภัยไข้เจ็บข้าราชบริพารไม่ทำผิดคิดร้าย
ระมะเหลืออยู่ในโอวาท มีพระโอรสรูปร่างหน้าตาดี
เมปรารถนา และธรรมนั้นทำให้ทรงปกครองโดยไม่มี
ภัยคบเบียนชาวเมือง ไม่เกรี้ยวกราด เป็นธรรม ดำรง
พระองค์อย่างเสมอต้นเสมอปลาย สมฐานะ ทรง
ก้าวเกรงสัตว์บุรุษ ไม่คบบลสัตว์บุรุษ ไม่มัวเมาในอารมณ์
ดื่มเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ดังนั้น จึงไม่ต้องกลัวว่า
จะได้รับทุกขในโลก อานิสงส์และการปฏิบัติอันเป็น
ผลจากความมีทศพิธราชธรรมดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้า
มิได้ทรงเน้นการเมืองการปกครองหรือเศรษฐกิจเท่ากับ
พระสูตรอื่นๆ เช่น จักกวัตติสูตร หรือกฎทันทสูตร และ
มิได้ทรงให้ความสำคัญมากอย่างที่เรานำมาอ้างกันใน
ปัจจุบัน การที่คนปัจจุบันเน้นทศพิธราชธรรมมากกว่า
ธรรมที่ทรงสอนในส่วนอื่นๆ อาจจะทำให้เข้าใจความคิด
ทางการเมือง ซึ่งพระองค์ทรงแสดงไว้ในที่อื่นๆ ด้วย
เข้าใจไปได้ เพราะเมื่อทรงกล่าวไว้น้อย แต่ผู้ตีความ
ต้องการให้เข้ากับการเมืองที่เป็นความคิดของตน ก็
อาจจะตีความไปไกลเกินไปได้

๑. คำว่า ธรรมราชาในประวัติศาสตร์ไทย

คดีเรื่องธรรมราชาในประวัติศาสตร์ไทยปรากฏมา

ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ดังจะเห็นได้จาก
พระนาม พระธรรมราชาบ้าง พระมหาธรรมราชาบ้าง
เช่นที่เรียกพระเจ้าลิไทว่า พระมหาธรรมราชาที่ ๑
สมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพตรัสอธิบาย
ว่า การนำคำธรรมราชาซึ่งเป็นนามเรียกพระพุทธเจ้า
มาเรียกพระเจ้าแผ่นดิน น่าจะเกิดในลังกาค่อน คงจะ
ถวายพระนามนี้แก่พระมหากษัตริย์ซึ่งรอบรู้พระธรรม
วินัยจริงๆ ภายหลังคงหย่อนลง คือใช้เรียกพระ-
มหากษัตริย์ซึ่งอาจจะไม่ทรงรอบรู้พระธรรมวินัยมากนัก
แต่ทรงเลื่อมใส ทำนุบำรุงพระศาสนา ก็เรียกว่าธรรม
ราชาด้วย ภายหลังพระสงฆ์ลังกาซึ่งเข้ามาในสมัยกรุง
สุโขทัยเป็นราชธานีอาจนำมาใช้เรียกพระมหากษัตริย์
ไทย ซึ่งอาจเรียกมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง แต่
ภายหลังพระมหากษัตริย์พระองค์อื่นๆ ไม่ทรงปรารถนา
จะให้รู้สึกว่าเป็นพระองค์ย่อหย่อนในคุณความดี จึงทรง
ใช้พระนามพระมหาธรรมราชาจนเป็นธรรมเนียมใน
กรุงสุโขทัย แต่เมื่อพิจารณาพระมหากษัตริย์ที่ทรงรอบรู้
พระธรรมวินัยจริงๆ แล้ว พระเจ้าลิไททรงเป็นผู้เหมาะ
สมจะเป็นพระมหาธรรมราชามากที่สุด การนำคำเรียก
พระพุทธเจ้ามาถวายเป็นพระนามของพระมหากษัตริย์นั้น
มิใช่มีแต่คำว่าธรรมราชาเท่านั้น ยังมีคำอื่น เช่น
สรรเพชญ์ โลกนาถ ทรงธรรม แม้ตำแหน่งของพระ-
ราชโอรสก็มีตำแหน่ง หน่อพระพุทธเจ้า หน่อพุทธางกูร
ซึ่งแสดงว่า พระมหากษัตริย์ก็คือ พระพุทธเจ้า หรือเป็น
พระโพธิสัตว์ซึ่งจะได้มาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภาย
ภาคหน้า^๔

เมื่อพิจารณาคำว่า ธรรมราชาที่ดี ทศพิธราชธรรมก็ดี
จะเห็นได้ว่า เน้นความรู้ธรรม ทรงธรรม และปกครอง
โดยธรรม แต่ยังมีอีกความหมายหนึ่งที่มักจะยกพระเจ้า
อโคทมหาราชแห่งอินเดียนเดียเป็นตัวอย่าง คือการเผยแพร่
ธรรมไปโน่นแคว้นอื่นคือทรงเลิกจากการขยายอำนาจ
ด้วยแสนยานุภาพ มาเป็นขยายอำนาจแห่งธรรมะ
เช่นเดียวกับที่พระพุทธองค์ทรงหมั่นล่อแห่งธรรม หรือ
ธรรมจักรความคิดส่วนนี้ไม่ได้อยู่ในเรื่องทศพิธราช-
ธรรม แต่อยู่ในเรื่องคุณสมบัตินี้ของจักรพรรดิที่แท้

เราจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะพูดถึงธรรมราชาจาก ทศพิทธราชธรรมหรือจากธรรมอื่น ก็ไม่ปรากฏแนวคิด ทางการเมืองอย่างสมัยใหม่ การนำความคิดดังกล่าวมา อธิบายความคิดทางการเมืองสมัยใหม่ จึงอาจจะทำให้ ความคิดไม่ครบถ้วนทุกเรื่องที่มีการเมืองสมัยใหม่ศึกษา หรือไม่ก็มักเกิดความคิดว่าเป็นเรื่องคนละวัฒนธรรม หรือคนละกรอบความคิด ลักษณะเช่นนี้ก็เกิดกับงาน ของท่านพุทธทาสด้วยเช่นกัน ทางที่จะเข้าใจปัญหาก็คือ พิจารณาตามความเป็นจริง ไม่ควรตั้งความหวังว่าความคิด ของพระพุทธเจ้าจะตอบปัญหาทุกเรื่องทุกสมัย ควรจะหวังเพียงว่าอาจจะนำมาปรับใช้ได้ หรือนำมา เป็นแนวทางในบางเรื่องได้ เพราะเรื่องที่เกิดในปัจจุบัน ต่างกับสมัยพุทธกาล ไม่มีความจำเป็นอะไรที่พระพุทธ- เจ้าจะต้องสอนเรื่องสมัยนี้แก่คนสมัยพุทธกาล

๓. ธรรมราชาหรือธรรมิกราชในทัศนะของท่านพุทธทาส

๓.๑ คำว่าธัมมิกสังคมนตรีนั้นคือสังคมนตรีที่ ประกอบด้วยธรรม ธรรมที่ว่านี้ท่านพุทธทาสถือว่าเป็น คุณสมบัติของผู้ปกครองหรือพระราชา ซึ่งท่านเรียกว่า พระราชาที่มีทศพิทธราชธรรม พระราชาอย่างนี้มีศัพท์ เรียกกันโดยทั่วไปว่า ธรรมราชา ท่านพุทธทาสกล่าว เรื่องพระราชาที่มีทศพิทธราชธรรมไว้ดังนี้

‘พระราชาที่มีทศพิทธราชธรรมนั้น คือสังคมนตรีที่เต็มรูป อยู่ในรูปเผด็จการ ทำอะไรได้รวดเร็ว เช่นพระเจ้าอโศก หรือพระราชาอื่นที่อาจเคยมีมาแล้ว แม้ในประวัติศาสตร์ ของชนชาติไทยเรา แต่ไม่มีใครสนใจอย่างเช่น พระเจ้า รามคำแหง นี้ไปดูเถอะจะเป็นเผด็จการหรือไม่เป็น เป็น สังคมนตรีหรือไม่เป็น ถ้าดูให้ดีจะเห็นว่ากลายเป็นสังคมนตรีอย่างที่เราไม่เคยคาดฝัน แล้วได้ทำกันอย่างพ่อแม่ ปกครองลูกอะไรเช่นนี้ นี้ควรจะกลับมาอีก อย่าไปรอดตี หรือไปคลั่งไคล้เสรีประชาธิปไตย อย่างมีตูดกู-ของกู’ (ธัมมิก. น. ๘๔)

๓.๒ พระราชาที่มีทศพิทธราชธรรมดังกล่าว เป็น สังคมนตรีและเป็นเผด็จการ ที่ว่าเป็นสังคมนตรีคือเป็นผู้ทำเพื่อผู้อื่น เป็นผู้ทำหน้าที่ให้เกิดการเฉลี่ยส่วนเกิน ขจัดกาไรเอาวัดเอาเปรียบกัน ส่วนที่ว่าเป็นเผด็จการก็คือ

ทำการโดยเด็ดขาดและโดยทันที เพื่อให้เกิดผลอย่างรวดเร็ว

‘ระบบพระราชาอย่างนี้ฝรั่งอาจจะไม่รู้จักระมัง ไม่ได้ เขียนอยู่ในตำราการเมืองฝรั่งที่เราเองมาเรียกกันว่า พระราชาที่ประกอบไปด้วยทศพิทธราชธรรมคืออะไร? ควรจะยุบเลิกไหม? แล้วทำไมจึงเกิดระบบที่ยุบเลิกระบบ พระราชาหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์? นี้มีความหมาย ต่างกันอย่างไร ถ้าพระราชาเป็นเผด็จการ เป็นทรราชย์ หรือว่าเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบนั้นก็ควรอยู่ที่จะเลิก ถูกแล้ว แล้วทำไมจึงต้องไปเลิกระบบพระราชาที่ประกอบ ไปกับทศพิทธราชธรรมซึ่งเป็นตัวการของสังคมนตรี’ (ธัมมิก. น. ๘๒)

๓.๓ ข้อความข้างต้นนี้ดูเหมือนท่านพุทธทาสจะ ยอมรับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่ใช้คำว่าดู เหมือนก็เพราะท่านได้อ้างเรื่องพระราชาองค์แรก ซึ่งมา จากการเลือกของประชาชนไว้ในที่อื่นด้วย จึงไม่แน่ใจว่า ท่านเห็นด้วยกับสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบสืบสันต- ติววงศ์หรือแบบเลือกตั้งแน่ แต่ที่แน่ก็คือท่านเห็นด้วย กับสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยมีเงื่อนไขว่าพระราชา จะต้องมืทศพิทธราชธรรม ซึ่งข้อนี้เข้ากันได้กับความคิด เรื่องเผด็จการของท่าน

‘เรื่องระบบพระราชาสากลกษัตริย์พยายามยึดหลักทศพิ- ทธราชธรรมอย่างทีกล่าวกมาแล้ว จะไม่มีในตำราที่ฝรั่งเขียนให้ เราเรียนละกระมัง ก็เอาไปคิดดูเองก็แล้วกันว่า ระบบที่มี พิษพันธุ์ดีเป็นวรรณะกษัตริย์บำรุงให้ดียิ่งขึ้นไป แล้วคอย ดูแลให้ตั้งอยู่ในทศพิทธราชธรรม บางทีจะเป็นสังคมนตรี ที่ช่วยโลกทั้งโลกได้ พระราชาที่ประกอบไปด้วยทศพิ- ทธราชธรรมจะเป็นระบบสังคมนตรีอยู่ทุกกระเบียดนิ้ว แล้ว ก็สงวนให้คงมีอยู่ในโลก ถ้าไม่มีก็ปฏิวัติหรือแก้ไขเฉพาะ บุคคลเดียวก็พอแล้ว’ (ธัมมิก. น. ๘๗-๘๘)

ตามข้อความนี้ ท่านพุทธทาสเสนอให้สร้างคนที่จะ มาเป็นผู้ปกครอง ข้อความตอนต้นพูดคล้ายกับจะ สร้างกลุ่มคน คือ วรรณะกษัตริย์ แล้วให้บำรุงและดูแล ให้มีทศพิทธราชธรรม แต่มิได้อธิบายว่าใครจะเป็นผู้ดูแล และมีวิธีดูแลอย่างไรจึงจะได้ผลอย่างที่ต้องการ ในเมื่อ

กษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาดแล้ว ใครหรืออำนาจใดจะควบคุมดูแลได้ และสมมติว่าคนที่เป็นกษัตริย์ซึ่งได้รับการอบรมมานี้เป็นกลุ่มคนจะมีวิธีใดคัดเลือกว่าใครควรเป็นพระราชาก็จะมีคุณสมบัติดีพอจะเป็นผู้คัดเลือก จะให้พระราชาคองค์เดิมคัดหรืออย่างไร

ข้อความตอนท้ายพูดเหมือนกับว่าพระราชาดังกล่าวสร้างคราวละองค์ เพราะบอกว่าหากกลายเป็นผู้ไม่มีทศพิธราชธรรมเมื่อไรก็แก้ไขเฉพาะบุคคลเดียว

ทั้งสองตอนนี้ ถ้าเราพิจารณาจากข้อเท็จจริงจะเห็นว่า การสร้างพระราชามีทศพิธราชธรรมนั้น ถ้าทำได้จริงหลังจากมีธรรมราชา เช่น พระเจ้าอโศก หรือพระเจ้าลิไทแล้ว องค์ต่อ ๆ มาก็น่าจะอบรมให้เป็นธรรมราชาได้ทั้งหมด การอบรมที่มีประสิทธิภาพเช่นนั้นยังไม่เคยเกิดขึ้นจริงเลย ส่วนข้อที่ว่าถ้าพระราชามีทศพิธราชธรรมก็แก้ได้ทีบุคคลเดียวนั้นไม่จริง เพราะคนที่เป็นพระราชาก็มีบริวารและมักจะล้มล้างไม่ได้ง่าย ๆ

๔. ข้อวิจารณ์ความคิดเรื่องผู้ปกครองตามทัศนะของท่านพุทธทาส

ความคิดเรื่องผู้ปกครองหรือธรรมราชาตามทัศนะของท่านพุทธทาสดังกล่าวยังมีปัญหาที่จะพิจารณากันเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

๔.๑ ท่านพุทธทาสพูดเฉพาะคุณสมบัติที่ดีของผู้ปกครองในแง่ศีลธรรม แต่การปกครองสังคมในปัจจุบันจะต้องมีความเฉลียวฉลาด ความรู้ในสรรพวิชา ความรู้ความเข้าใจระบบต่าง ๆ ในสังคม รวมทั้งจิตใจคนคุณสมบัติอื่น ๆ นั้นท่านไม่พูด ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าท่านคำนึงถึงคุณสมบัติเหล่านั้นด้วย แต่ทศพิธราชธรรมเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดแต่ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงผู้ปกครองแบบนี้ก็เป็นคนที่หาได้ยากที่สุด หากไม่มีวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะสร้างขึ้นแล้วก็คงไม่มีหวังจะได้ผู้ปกครองเช่นนั้น

๔.๒ ท่านพุทธทาสไม่ได้พูดว่าผู้ปกครองเช่นนั้น

จะเกิดขึ้นได้อย่างไร หรือมีวิธีค้นหาผู้ปกครองเช่นนั้นอย่างไร แม้ท่านจะพูดเป็นทำนองว่า ระบบของท่านเป็น 'ระบบที่มีพีชพันธ์ดี เป็นวรรณะกษัตริย์บำรุงให้ดียิ่งขึ้นไป แล้วคอยดูแลให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม' ก็ดูเหมือนว่าท่านจะยอมรับว่ามีคนกลุ่มนี้อยู่แล้ว คนกลุ่มนี้หรือวรรณะกษัตริย์มาจากไหน แต่ถ้ายังไม่ได้อยู่และจะต้องสร้างขึ้น ใครจะเป็นผู้สร้างและมีวิธีสร้างอย่างไร ลำพังพูดว่า 'บำรุงให้ดี' 'คอยดูแล' นั้นไม่พอ เพราะในปัจจุบันแม้ในหมู่คนที่มีการศึกษาดีอย่างสังคมสงฆ์ก็ยังไม่อาจสร้างคนเช่นนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยังมีพระสงฆ์ที่ประพฤตินอกพระวินัยอยู่มาก วิธีการควบคุมดูแลที่มีประสิทธิภาพจึงเป็นเรื่องจำเป็น

ความคิดแบบนี้มิใช่ความคิดใหม่ เปล่าได้และนักปรัชญาตะวันตกหลายคนก็คิดถึงการสร้างคนที่ดีพิเศษเพื่อเป็นผู้นำ ซึ่งส่วนมากจะเสนอวิธีให้การศึกษาพิเศษแก่คนเหล่านี้ และเสนอวิธีที่จะคัดเลือกว่าจะได้ผู้ที่เหมาะสมได้รับการศึกษาพิเศษนี้อย่างไร แต่ทั้งหมดนี้ก็ไม่อาจมั่นใจได้ว่าจะได้คนที่มีความดีตามต้องการจริง เพราะปัญหาทางปรัชญาการศึกษาที่ยังมีอยู่อีกมาก ไม่ใช่เรื่องที่จะสรุปเอาง่าย ๆ

ถ้าหากจะใช้วิธีเลือกตามแบบที่ปรากฏในอัครคัมภีร์-สูตรก็ต้องระบุวิธีเลือก ว่าทำอย่างไรจึงจะได้คนดี เพราะปัจจุบันเราก็ใช้วิธีเลือก แต่บุคคลที่เลือกได้ในทุกระดับก็มีคนเลวปนอยู่ บางครั้งอาจมีมาก ดังที่เราเห็นกันอยู่แล้ว และถ้าจะอ้างว่าเป็นเช่นนั้นเพราะสังคมสมัยนี้ไม่ดี ก็คงตอบได้ว่า ถ้าสังคมดีแล้วจึงหาผู้ปกครองดีได้ ผู้ปกครองก็ไม่สู้มีประโยชน์เพราะสังคมดีอยู่แล้ว และถ้าหาผู้ปกครองดีจากสังคมที่เลวไม่ได้ การเสนอให้หาผู้ปกครองที่ดีก็เปล่าประโยชน์ เพราะทำไม่ได้

๔.๓ ธรรมราชาตามที่ท่านพุทธทาสยกมาเป็นตัวอย่าง แม้ว่าจะเป็นกษัตริย์ก็มีใช้ดีเพราะเป็นกษัตริย์ เพราะกษัตริย์อีกเป็นอันมากมิได้เป็นธรรมราชา และการเป็นธรรมราชาของกษัตริย์แต่ละพระองค์ก็มีได้มาจากวิธีการเดียวกัน มีใช้ด้วยการศึกษา มีใช้ด้วยการสืบ

ต้นตอคือ เช่นพระเจ้าอโศก ทรงหันมาบำรุงพระพุทธศาสนาเพราะเกิดความสังเวชพระทัยที่ได้ทรงทำให้ผู้คนล้มตายลงในสงครามเป็นอันมาก ส่วนพระเจ้าลิไท ทรงใฝ่พระทัยในศาสนาด้วยเหตุใดไม่ปรากฏ แต่เท่าที่ปรากฏทรงเลื่อมใสและศึกษาพระพุทธศาสนาจนทรงมีความรู้แตกฉาน และยังได้ทรงสร้างวัดวาอาราม กับทรงอาราธนาพระสงฆ์จากลังกา ซึ่งทรงความรู้ทางพระพุทธศาสนา มาเผยแผ่ความรู้ด้วย กษัตริย์อย่างพระเจ้าลิไทเกิดขึ้นอย่างไร มีวิธีสร้างอย่างไร ถ้าเป็นเรื่องที่สร้างกันได้ ก็น่าจะมิกษัตริย์เช่นนี้มาตลอดทุกรัชกาลหรือเป็นส่วนมาก แต่ก็ไม่ปรากฏว่ากษัตริย์พระองค์หลัง ๆ ทรงเป็นอย่างพระเจ้าลิไท ส่วนกษัตริย์ที่ทำสงครามมามาก ๆ ก็หาได้เปลี่ยนพระทัยเป็นอย่างพระเจ้าอโศกทุกองค์เกือบจะกล่าวได้ว่า ธรรมราชาที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องพิเศษ ไม่ใช่สิ่งปกติที่จะเกิดขึ้น และไม่ใช่อะไรที่เกิดจากการสร้างของใคร หรือระบบอะไร

เราอาจยอมรับว่าจุดมุ่งหมายของสังคมคือความดีงามและความเป็นธรรม และเราอาจยอมรับอย่างที่ท่านพุทธทาสยอมรับว่า วิธีที่จะไปสู่จุดหมายนั้นก็คือการมีผู้ปกครองที่ประกอบด้วยทศพิธราชธรรม แต่เมื่อปราศจากวิธีการที่จะให้ได้มาซึ่งผู้ปกครองที่เป็นธรรม จุดหมายที่ดีนั้นก็เกิดขึ้นไม่ได้ ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่จำเป็นจะต้องตอบ จะพูดอย่างกว้าง ๆ หรือไม่ชัดเจนไม่ได้

๔.๔ การปกครองไม่อาจดำเนินไปด้วยดีได้ด้วยผู้ปกครองคนเดียว แต่ต้องมีผู้ที่ปกครองในระดับล่าง ๆ ลงไปโดยลำดับ การที่ผู้ปกครองสูงสุดดี แม้ว่าอาจจะทำให้ผู้ปกครองระดับต่าง ๆ ดีตามไปด้วย แต่ก็ไม่แน่ว่า ในปัจจุบันบางครั้งเราก็มีนายกรัฐมนตรีที่เป็นคนดีมีศีลธรรม แต่ข้าราชการระดับรอง ๆ ลงไปก็มิได้ดีตามไปด้วย แต่ทว่าการสร้างผู้ปกครองที่ดีคนเดียวก็ยังไม่เห็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพเพียง จะสร้างคนดีคราวเดียวหลาย ๆ คนย่อมจะยากยิ่งขึ้นอีก แต่ท่านพุทธทาสก็ได้พูดเรื่องนี้ไว้ เราคงยอมรับว่าการเป็นตัวอย่างที่ดีไม่จำเป็นต้องมี

ผู้เฝ้าอย่าง พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นตัวอย่างที่ดี แต่ก็ยังต้องทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นเป็นอันมาก เพราะพวกเขาที่ไม่ทำตามอย่างพระองค์มีมากนั่นเอง

๔.๕ ผู้ปกครองแม้เป็นคนดีมีศีลธรรม แต่เมื่อปกครองก็ต้องมีระบบอย่างใดอย่างหนึ่ง การพูดว่าเป็นสังคมนิยม คือ ไม่เอาส่วนเกินก็ต้องมีกลไกที่จะจัดการให้เกิดสภาพเช่นนั้น ท่านพุทธทาสยกตัวอย่างการเฉลี่ยส่วนเกินของเศรษฐกิจสมัยพุทธกาล แต่นั่นเป็นการทำด้วยความสมัครใจ ที่ไม่ทำก็มี ในสังคมปัจจุบันซึ่งการเฉลี่ยส่วนเกินมีน้อย หรือมีไม่มากเท่าที่ท่านพุทธทาสชี้ จะมีกลไกอะไรที่ทำให้เกิดการเฉลี่ยส่วนเกินกลไกทางสังคมนิยม หรือระบบที่จะทำให้เกิดการเฉลี่ยส่วนเกินนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สังคมนิยมทุกแบบเสนอ หากท่านพุทธทาสไม่เสนอส่วนนี้ ท่านจะทำให้เกิดสังคมนิยมดังที่ท่านต้องการได้อย่างไร ท่านจะเผด็จการอย่างไรจึงจะเกิดสภาวะที่ท่านต้องการ

๔.๖ เท่าที่กล่าวมาแล้วเป็นการพูดในแง่ที่ว่า เราสามารถหาผู้ปกครองที่มีทศพิธราชธรรมได้ แต่ปัญหาคือ ถ้าหาผู้ปกครองเช่นนั้นไม่ได้ จะปกครองอย่างไร หรือว่าจะต้องปล่อยให้ผู้ปกครองที่ไม่ดีเป็นผู้จัดการปกครองโดยเผด็จการ ปราศจากระบบใด ๆ ที่จะควบคุมผู้ปกครอง

เราจะเห็นได้ว่า การที่ก่อบรรบการปกครองต่าง ๆ ขึ้นนั้น ล้วนแต่มาจากการที่ระบอบการปกครองเดิมมีข้อบกพร่อง ซึ่งไม่สามารถจะแก้ไขได้ เช่น ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งมีธรรมราชานั้น หาได้ยาก ทำให้เกิดข้อบกพร่อง คือ เกิดผู้ปกครองที่ขาดความสามารถหรือบางครั้งถึงกับเป็นทรราชย์ ซึ่งเป็นภัยอันตรายแก่ประชาชนเสียเอง หรือระบอบประชาธิปไตยเสรีนิยมซึ่งให้เสรีภาพแก่ประชาชนมาก ก็มีผู้ใช้เสรีภาพเพื่อเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น จึงเกิดระบอบสังคมนิยมขึ้นเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว แต่สังคมนิยมเองก็มีปัญหาเพราะต้องใช้อำนาจรัฐเข้าไปจัดการปัญหาเศรษฐกิจมาก จนกลายเป็นเผด็จการ

เราต้องยอมรับว่าในปัจจุบันไม่มีระบบใดที่สมบูรณ์แบบที่เราปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย มิใช่ว่าระบบนี้ทำการต่างๆ ได้ผลที่สุด แต่เพราะเป็นระบบที่เสี่ยงน้อยที่สุด เช่นไม่เสี่ยงเชื่อผู้ปกครองคนเดียว ไม่เสี่ยงมอบอำนาจอธิปไตยไว้ในที่แห่งเดียวแต่ให้มีการคานอำนาจกัน ไม่เสี่ยงให้ผู้ปกครองปกครองตลอดไป แต่พิจารณาผลงานเป็นระยะๆ หากไม่ดีก็เปลี่ยนได้ ในระบบนี้โอกาสที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมในการปกครองมากที่สุด คือ มีโอกาสในการออกกฎหมาย และมีโอกาสในการแก้ไขข้อบกพร่องทางการเมือง อย่างน้อยถ้าเราหาธรรมราชาไม่ได้ เราก็ยังสามารถปกครองกันได้ โดยที่ผู้ปกครองแม้ไม่ดีที่สุดแต่ก็เป็นทราชาขยไม่ได้ ถ้าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สามารถหาผู้ปกครองที่เป็นธรรมราชา และมีความรู้ความสามารถสมบูรณ์ได้ เราก็คงไม่ต้องหาระบบที่ดีน้อยกว่า

๔.๗ การปกครองในปัจจุบัน จะเป็นเสรีนิยมก็ตาม สังคมนิยมก็ตาม ไม่ได้สำคัญที่ผู้ปกครองอย่างเดียว แต่สำคัญที่การกำหนดรูปแบบหรือวิธีดำเนินการ เช่น รูปแบบของการจัดการเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ ระบบเศรษฐกิจ ระบบกฎหมาย เป็นต้น ระบบการเมืองในปัจจุบัน ให้หลักการกว้างๆ เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ไว้เพื่อให้ระบบต่างๆ ในรัฐสอดคล้องกันและเป็นไปตามแนวคิดทางการเมือง ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่ได้ให้ความสำคัญแก่

เรื่องนี้ เพราะระบบจะเป็นอย่างไรขึ้นกับพระราชา แต่แม้กระนั้นในการดำเนินการจริงก็มีระบบ ท่านพุทธทาสเพียงแต่พูดกว้างๆ ว่าเป็นระบบสังคมนิยม แต่สังคมนิยมที่ท่านกล่าวก็ไม่มีรูปแบบหรือกลไกอะไรที่ชัดเจน

ตามความเป็นจริง ประชาธิปไตยเสรีนิยมแต่ละที่แต่ละแห่งก็ไม่เหมือนกัน สังคมนิยมก็มีหลายแบบ และยังประยุกต์ต่างกันไป ถ้าจะเป็นเสรีนิยมเท่านั้น แทบจะไม่ได้ให้คำตอบอะไรคุณสมบัติบางประการของธรรมราชา เช่นทาน ถ้าจะทำได้ต้องเก็บภาษี ทำมากก็เก็บภาษีมาก ถ้าให้มีคนรวยคนจน ก็ต้องเก็บภาษีคนรวยมากๆ มาแจกคนจน ถ้าจะสร้างระบบให้คนฐานะเสมอหรือใกล้เคียงกัน ก็ไม่ต้องทำทาน ในระบบสังคมนิยมจริงๆ นั้นเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะทำให้คนเสมอภาคกัน ไม่ใช่ได้ส่วนเฉลี่ยที่เป็นทานจากผู้อื่นซึ่งเป็นการเสียศักดิ์ศรีของมนุษย์ ระบบทานเป็นระบบที่คนฐานะต่างกัน ซึ่งสังคมนิยมถือว่านั่นเป็นเครื่องหมายของสังคมนิยมที่มีการชูดริต หากจะแสดงว่าระบบธรรมราชาเป็นสังคมนิยมแล้วก็ต้องแสดงระบบหรือวิธีการที่จะขจัดการชูดริตยิ่งกว่านั้นถ้าพระราชาไม่มีส่วนเกิน จะเอาส่วนเกินที่ไหนมาทำทาน หากเก็บภาษีมาเฉลี่ยก็นับเป็นการทำทานไม่ได้ เพราะภาษีนั่นไม่ใช่เงินของพระราชา ธรรมราชาเกิดขึ้นอย่างไร และจะปกครองอย่างไรจึงเป็นเรื่องที่ท่านพุทธทาสยังมีได้ตอบให้ชัดเจน

บทที่ ๓

อำนาจอธิปไตยและการใช้อำนาจในการปกครอง

๑. ที่มาของอำนาจอธิปไตย

ความคิดที่ว่าคนดีที่สุดควรเป็นผู้ปกครองเป็นความคิดที่ดูเหมือนจะยอมรับกันโดยทั่วไป ดังนั้น ในระบบการเมืองทั้งหลายไม่ว่าชาติใด ๆ จึงพยายามอ้างความดีหรือความเหมาะสมที่ผู้ปกครองควรมีสิทธิในการปกครอง เช่น เบลได้อ้างความมีคุณธรรมอันฝึกฝนมาดีแล้วของบุคคลเป็นเครื่องตัดสินว่าคนเช่นนั้นควรได้เป็นราชา *อัคคัญญสูตร* พูดถึงลักษณะที่ดีและความเฉลียวฉลาดสามารถตัดสินข้อพิพาทให้เป็นที่พอใจของผู้คนได้ทำให้เกิดพระราชาองค์แรก ซึ่งเรียกว่ามหาชนสมมติราชขึ้น ลัทธิฮินดูถือเอาความที่พระราชามีความเป็นเทพต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบของพระองค์ว่าเป็นการทำให้ฐานะสูงกว่าคนธรรมดา อียิปต์โบราณนั้นถือว่าฟาโรห์เป็นเทพเจ้า จึงมีสิทธิ์จะปกครองมนุษย์ หลักการเรื่องที่มาของอำนาจอธิปไตยที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าบางทีก็อ้างฐานะที่สูงกว่าจะเป็นว่าเป็นเทพเองหรือได้รับโองการจากเทพให้มาปกครอง ซึ่งแสดงว่าอำนาจอธิปไตยไม่ใช่ของประชาชน หรือบางทีก็เป็นแบบที่พระราชามาจากการที่ประชาชนเลือก ซึ่งแสดงว่าที่มาของอำนาจคือประชาชนทุกคน และยังแบบปลีกย่อยอื่น ๆ อีก ดังมีในตำราระบบการเมืองทั้งโลกตะวันตกและตะวันออกเป็นอันมากนั้น ล้วนแต่ต้องแสดงความชอบธรรมที่ผู้ปกครองจะมีสิทธิ์ทางจริยธรรม หรือมีความชอบธรรมโดยการอ้างความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจอธิปไตยกับฐานะของผู้ปกครองทั้งสิ้น

เหตุผลที่ท่านพุทธทาสนำมาอ้างในเรื่องนี้ แม้ไม่ได้กล่าวไว้ว่า นำมาจากที่ใด โดยกล่าวเหมือนเป็นความจริงที่ยอมรับกันโดยทั่วไปนั้น น่าจะมาจาก *อัคคัญญสูตร*^๕ มากกว่าอื่น ท่านพูดถึงเรื่องนี้ไว้ย่อ ๆ ดังนี้

‘อย่างไรก็ดีขอให้รู้ว่า ระบบสังคมนิยมนี้ได้เกิดขึ้นแล้ว โดยพระราชาคนแรกที่เกิดขึ้นมาได้นั้น ก็เพราะความพยายามของคนทั้งหมด ที่ทนอยู่ไม่ได้ต่อระบบเสรีนิยมตามธรรมชาติแห่งสมัยนั้น ที่ไม่ใช่เรื่องนิยาย แต่ว่าจะเป็นเรื่องดังหลายหมื่นปีมาแล้วที่เราไม่ทันรู้ทันเห็น แต่โดยเหตุผลแล้วย่อมจะมองเห็นได้ มนุษย์รอดมาได้เป็นมนุษย์ คือเจตนารมณ์ของสังคมนิยมนั่นเอง แล้วคำอย่างนี้คงไม่มีในตำราการเมืองที่เขาสอนอยู่ในโลกเวลานี้ก็ได้ หรือว่าอาจมีก็ได้แต่แฝงอยู่’ (ธัมมิก. น. ๗๑)

ข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าท่านพุทธทาสเชื่อในทฤษฎีที่ว่ารัฐเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่มิได้พัฒนาทฤษฎีนี้ไปสู่ระบบการสร้างผู้ปกครองที่ดีโดยกระบวนการทางการศึกษาอย่างแปลได้ แต่อ้างที่มาของอำนาจจากการยินยอมพร้อมใจของประชาชนตามที่ปรากฏใน *อัคคัญญสูตร* ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับทฤษฎีพันธสัญญาแบบของฮอบส์แม้ว่าจะมีข้อแตกต่างกันอยู่บ้างก็ตาม แต่ว่าโดยรวมแล้ว ทฤษฎีประเภทนี้คือทฤษฎีที่ถือว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน แต่ถึงกระนั้นการที่จะนำทฤษฎีนี้มาใช้เป็นข้ออ้างก็ต้องชี้ให้ชัดว่า การมอบอำนาจจะดำเนินไปด้วยวิธีใด และการเรียกอำนาจคืนจะเป็นไปได้อย่างไร มีกลไกอะไรที่จะดูแลให้การใช้อำนาจเป็น

ไปในทางที่ถูกต้อง เพราะระบบการเลือกซึ่งอ้างไว้ใน
อคัตตัญญสูตรยังมีความกำกวมอยู่มาก เช่น

๑.๑ ถ้าเราดูจากอคัตตัญญสูตร หรือดูจากข้อเขียน
ของท่านพุทธทาส มีลักษณะที่เชื่อว่าการเลือกจะทำให้
คัมภีร์คนที่ตีมาเป็นราชา แต่ถ้าเราตั้งปัญหาตรงข้ามคือ
การเลือกทำให้ได้คนดีเสมอไปหรือไม่ เราคงเห็นข้อเท็จ
จริงอยู่แล้วว่าผู้ที่ประชาชนเลือกเป็นคนไม่ดีก็มาก แม้อัน
งั้นคนเล็กๆ อย่างการเลือกผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เป็นต้น
ที่ประชาชนเลือกกับผู้มีธรรมไม่จำเป็นจะต้องเป็น
คนคนเดียวกัน การได้รับเลือกไม่ใช่หลักประกันความดี
ของคน ท่านพุทธทาสโจมตีประชาธิปไตยเสรีนิยม
ต่อความเชื่อพื้นฐานที่ว่าผู้ที่ประชาชนเลือกคือคนดี
หรือคนที่สมควรปกครองนั้น ท่านพุทธทาสคิดไม่ต่าง
กับประชาธิปไตยเสรีนิยม เว้นแต่วิธีเช่นนี้จะใช้เฉพาะ
ครั้งแรก ส่วนครั้งอื่นๆ ก็ใช้วิธีอื่น แต่ท่านพุทธทาสก็
ได้พูดเรื่องนี้ชัดเจน

๑.๒ ถ้าเราพิจารณาจากการมอบอำนาจอธิปไตย
ของประชาชน ในอคัตตัญญสูตรการมอบอำนาจจะเป็น
การมอบให้ทั้งหมดโดยเด็ดขาด นักปรัชญาฝรั่งอย่าง
เอบส์ก็เห็นด้วยกับการมอบอำนาจแบบนี้ แต่ก็ไม่
ก็เป็นอะไรที่จะต้องมอบอำนาจให้เด็ดขาดไปแก่คน
คนเดียว นักปรัชญาคนอื่น เช่น ล็อค เห็นว่าควรจะได้มี
การแยกอำนาจให้มีการถ่วงดุลย์กัน

การแยกอำนาจกับการไม่แยกอำนาจนี้ในด้านปรัชญา
การเมืองมีเหตุผลโต้แย้งกันมาก แต่ข้อโต้แย้งสำคัญมิใช่
เรื่องการปฏิบัติได้รวดเร็วเพียงเรื่องเดียว โดยไม่คำนึงถึง
ข้อเสียของเผด็จการ

๑.๓ การอ้างสังคมโบราณแบบที่พูดในอคัตตัญญ
สูตรนั้นไม่มีหลักฐานจริงในประวัติศาสตร์ แต่เรื่องนี้ก็
มิใช่ปัญหาเพราะเราอาจพิจารณาในแง่สมมติฐานเชิง
ทฤษฎีวิทยาได้ แต่ทว่าแม้ในพระไตรปิฎก เช่น จักกวัตติ
สูตร^๖ พระพุทธเจ้าก็ทรงยอมรับจักรพรรดิแบบสืบ
สันตติวงศ์ ซึ่งจักรพรรดิในสังคมอินเดียโบราณมักจะเป็น

จักรพรรดิซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์ และเป็นเทวราชา
มากกว่าธรรมราชา แต่ไม่ว่าจะเป็นจักรพรรดิแบบใดก็
เป็นเรื่องที่ต่างกับพระราชาโดยการเลือกตั้ง และถ้าจะ
อ้างว่าพระราชาองค์แรกได้มีลูกหลานสืบต่อมาเป็น
ชนกลุ่มหนึ่ง ก็จะกลายเป็นการยอมรับบรรณณะกษัตริย์
แบบของพราหมณ์ ซึ่งเป็นกรยอมรับอภิสิทธิ์ทางชนชั้น
โดยไม่ได้พิสูจน์ความสามารถของแต่ละบุคคล และไม่
ยอมให้คนจำพวกอื่นที่มีความสามารถมีโอกาสปกครอง
แต่เราต้องเข้าใจว่าบางที่พ่อดีลูกไม่ดีก็มีพ่อฉลาดลูกโง่ก็มี
พ่อเป็นธรรมราชาลูกอาจไม่เป็นก็ได้ พระเจ้าอโศก
มหาราชนั้นท่านพุทธทาสถือเป็นธรรมราชา แต่ก็ไม่
ปรากฏว่าลูกหลานญาติวงศ์ของพระเจ้าอโศกจะเป็น
ธรรมราชาสืบต่อกันมา ท่านพุทธทาสไม่ได้อธิบายการ
ได้ธรรมราชาและการได้อำนาจอธิปไตยของธรรมราชา
องค์อื่น ๆ นอกจากองค์แรกว่าเป็นไปอย่างไร

๑.๔ สมมติว่าหาธรรมราชาไม่ได้ หรือได้คนที่ไม่ใช่
ธรรมราชาจริง คือ ได้ผู้ปกครองที่เลว หรือเลวปนดี
ประชาชนจะมีสิทธิเอาอำนาจอธิปไตยคืนหรือไม่ มีวิธี
เอาคืนอย่างไร เมื่อไรจึงจะถึงเวลาที่จะเอาอำนาจคืน
พระราชาจะต้องเลวเพียงใด หรือเลวแบบใดจึงจะเอา
อำนาจคืนได้ เหล่านี้ก็ไม่มีคำอธิบาย เพราะท่าน
พุทธทาสอาจไม่คิดว่ากรณีเช่นนี้จะเกิดขึ้น

๑.๕ ฐานะของประชาชนในรัฐควรเป็นอย่างไร มี
ส่วนร่วมในการปกครอง มีส่วนในการแสดงความคิดเห็น
หรือไม่เห็นหรือไม่ หรือว่าเมื่อให้อำนาจอธิปไตยไปแล้ว
ตนก็ลดศักดิ์ศรีและฐานะลงเป็นเหมือนสัตว์เลี้ยง
ของพระราชาเท่านั้น หากเป็นเช่นนั้นระบอบการเมืองนี้
ก็ไม่น่ายอมรับ เพราะไม่ว่าจะเป็นสัตว์เลี้ยงของเจ้าของ
ที่ดีหรือเลวก็เป็นสัตว์เลี้ยงอยู่วันยังค่ำ

๒. การใช้อำนาจในการปกครอง

องค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของรัฐคือกฎหมาย
รัฐที่ดีจะต้องมีกฎหมายที่ชัดเจนและเป็นธรรม จะต้องมี
เหตุผลซึ่งแสดงความชอบธรรมของกฎหมายของรัฐ เช่น

ในประเทศประชาธิปไตยอำนาจกฎหมายมาจากประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย และประชาชนมีส่วนร่วมในการออกกฎหมายเพื่อใช้ควบคุมความประพฤติของประชาชนเอง กล่าวคือประชาชนปกครองตนเอง จึงถือว่ากฎหมายที่บัญญัติขึ้นโดยฝ่ายนิติบัญญัติเป็นกฎหมายที่ชอบธรรม ระบบปรัชญาการเมืองทั้งหลายจึงกล่าวถึงกฎหมายในส่วนนี้ด้วย แม้แต่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างอินเดียโบราณหรือยุโรปสมัยกลางก็ต้องแสดงให้เห็นชัดถึงที่มาของกฎหมาย และชี้ว่ากฎหมายที่บัญญัติสอดคล้องกับที่มาคือตัวคัมภีร์อันเป็นโองการของเทพเจ้า ไม่มีการปกครองที่เจริญแล้วใด ๆ ที่ไม่มีระบบกฎหมาย หากท่านพุทธทาสจะอ้างธรรมเป็นที่มาของกฎหมาย ก็ต้องชี้ว่ากฎหมายที่เป็นธรรมซึ่งมาจากธรรมราชาทั้งหลายเป็นอย่างไร เพราะหากธรรมเป็นของที่ธรรมราชาทั้งหลายมีเหมือน ๆ กัน ธรรมราชาทั้งหลายก็ต้องมีหลักกฎหมายกลาง ๆ เหมือนกัน แม้ว่าที่ปลีกย่อยอาจต่างกันไปบ้างตามแต่กรณีก็ตาม

ท่านพุทธทาสมิได้พูดถึงหลักกฎหมาย แต่พูดเลยไปถึงการลงโทษ แต่ถึงกระนั้นการลงโทษที่ท่านพูดถึงก็ไม่มีลักษณะเป็นกฎหมายของรัฐ ซึ่งจะต้องมีหลักมีเกณฑ์ชัดเจนไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในหัวข้อที่ว่าด้วยเรื่องเผด็จการได้ยกลักษณะการใช้อำนาจของธรรมราชา ซึ่งท่านพุทธทาสเสนอไว้คือ การลงโทษในแบบที่เรียกว่า การลงพรหมทัณฑ์ หรือการคว่ำบาตร ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้ไม่ได้กับรัฐ แม้ว่าจะใช้ได้ในสังคมสงฆ์ก็ตาม เหตุผลมีดังนี้

๒.๑ การใช้อำนาจในลักษณะการลงพรหมทัณฑ์เป็นการให้คุณให้โทษทางสังคม (social sanction) วิธีนี้จะได้ผลเฉพาะในสังคมเล็กๆ เมื่อสังคมใหญ่ขึ้นมักไม่ค่อยได้ผล แม้ว่าวิธีนี้อาจเป็นที่มาของกฎหมายได้อย่างหนึ่ง แต่เมื่อสังคมใหญ่ขึ้นการใช้กฎหมายเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพกว่า รัฐที่พัฒนาขึ้นกว่าระดับเผ่าจึงใช้กฎหมายกันมาตั้งแต่โบราณ ส่วนการให้คุณให้โทษทางสังคม จะใช้ก็แต่ในสถาบันสังคมย่อยภายในรัฐ

๒.๒ ท่านพุทธทาสยกตัวอย่างพระพุทธเจ้าซึ่งทรงใช้วิธีนี้ในหมู่สงฆ์ แต่สังคมสงฆ์กับรัฐก็มีลักษณะต่างกัน พระพุทธเจ้าก็ดี ศาสนจักรของชาวคริสต์ในสมัยกลางก็ดี อาจจะใช้วิธีนี้ได้ผลก็เพราะศรัทธา ชาวพุทธศรัทธาพระพุทธเจ้า ใครที่ทำผิดหากต้องพรหมทัณฑ์แล้วก็อยู่ในสังคมของท่านไม่ได้ แต่ถ้าคนผู้นั้นจะออกไปอยู่ในสังคมอื่นดู หรือศาสนาอื่นก็คงจะทำได้ ในสมัยกลางคนที่ศาสนาจักรถือว่าเป็นมิชฉาติฐิจะถูกบีบบังคับหนีกรรมคืออับเปหรือออกจากศาสนา เมื่อออกจากศาสนาแล้ว ก็ไม่มีโอกาสจะได้พบพระเจ้าต้องตกนรกอย่างเดียว คนสมัยนั้นเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ เชื่อพระเจ้ายกต้องยอมตามอำนาจของศาสนา แต่รัฐสมัยนี้หาได้เป็นสังคมซึ่งประชาชนมีศรัทธาแก่ผู้ปกครองคนใดถึงเพียงนั้นไม่ แม้จะมีธรรมราชาเกิดขึ้นก็คงไม่เป็นที่ยอมรับอย่างมาก เหมือนกับชาวพุทธในอินเดียสมัยโบราณศรัทธาพระพุทธเจ้า

๒.๓ สังคมสงฆ์สมัยพุทธกาลยังไม่ใหญ่โตนัก การใช้วิธีดังกล่าวยังได้ผล แต่สมัยนี้ไม่แน่ว่า หากมีการลงพรหมทัณฑ์พระสงฆ์สักรูปหนึ่ง พระสงฆ์ทั่วประเทศจะยอมรับ อาจจะทำให้เกิดความแตกแยกในหมู่สงฆ์ได้ แม้เมื่อสิ้นพระพุทธเจ้าแล้ว สงฆ์มีความเห็นแตกต่างกันก็ยังคงพรหมทัณฑ์ไม่ได้ จนต้องแยกออกเป็นมหาสังฆิกะกับสถวีระ

ด้วยเหตุเดียวกัน หากนำวิธีการดังกล่าวมาใช้ในสังคมปัจจุบันก็คงไม่ได้ผล เพราะคนชั่วก็อาจมีพรรคพวกมากจนไม่เดือดร้อนหากใครจะไม่คบค้าด้วย เพราะเขาคบกันในกลุ่มของเขาได้

๒.๔ โทษผิดของบุคคลย่อมแตกต่างกัน พรหมทัณฑ์อย่างเดียวย่อมไม่เหมาะสมและไม่ยุติธรรมสำหรับโทษต่างกัน พระวินัยก็กำหนดความผิดร้ายแรงมากน้อยไว้ต่างกัน ซึ่งความแตกต่างนั้นอาจจะเพียงพอสำหรับปกครองสงฆ์ แต่การปกครองบ้านเมืองจะต้องกำหนดโทษละเอียดลออออกว่านั้นในปัจจุบันเรื่องนี้ซับซ้อนจนถึงกับต้องมีวิชาอาชญาวิทยาเป็นวิชาหนึ่งทีเดียว

๒.๕ ทฤษฎีเกี่ยวกับการลงโทษมีหลายทฤษฎี ท่านพุทธทาสไม่ได้แสดงว่าวิธีของท่านเป็นอย่างไร มีหลักหรืออย่างไร สอดคล้องกับหลักการทางการเมืองของท่านอย่างไร ท่านพูดเรื่องนี้เพียงสั้น ๆ จึงไม่เป็นการเพียงพอ จะไม่มีอะไรพิเศษไปกว่าที่ปฏิบัติกันอยู่แล้วโดยปกติ หากยังไม่มီးอะไรชัดเจนเช่นนี้แล้วใช้วิธีเผด็จการจะได้อันตรายมาก

เผด็จการในฐานะที่เป็นวิธีการ

๓.๑ ความหมาย

การใช้อำนาจทางการเมืองนั้น ท่านพุทธทาสเสนอให้ใช้แบบเผด็จการ ซึ่งท่านนิยามคำว่า เผด็จการของท่านว่าเป็นเผด็จการในแง่วิธีการ ท่านแยกความหมายของเผด็จการออกเป็น ๒ ความหมาย ดังนี้

คำว่า 'เผด็จการ' นี้ ขอให้แยกออกเป็น ๒ ความหมาย ถ้าเป็นหลักปฏิบัติหรืออุดมคติในฐานะอุดมคติทางการเมืองนี้ มันก็ใช้ไม่ได้ แต่ถ้าเป็นเพียงวิธีปฏิบัติงาน ดำเนินงานเท่านั้นจะใช้ได้ คือมันทำให้เรารู้ว่าถ้าประชาชนเป็นสังคมนิยม เป็นประชาธิปไตยเต็มที่แล้ว เห็นว่าปัญหานี้มันฮิตอาดนักก็มอบให้เผด็จการ คือประชาธิปไตยโดยเผด็จการ ประชาชนเผด็จการอย่างนี้มันดีกว่า' (ธัมมิก. น. ๖๐)

คำว่าเผด็จการที่ท่านพุทธทาสอธิบายนี้ แม้จะแยกความหมายเป็น ๒ ความหมายอย่างชัดเจน แต่ก็ยังคลุมอยู่ เงื่อนไขที่ท่านกำหนดก็คือ 'ประชาชนเป็นสังคมนิยม เป็นประชาธิปไตยเต็มที่แล้ว' ซึ่งน่าจะได้แก่พระเป็นธัมมิกสังคมนิยม ซึ่งประชาชนมีความเสมอภาค เพราะมีการเฉลี่ยส่วนเกินในที่อื่น ๆ ท่านกล่าวว่า เมื่อในธรรมแล้วก็เผด็จการได้ ซึ่งได้อภิปรายไปแล้วในหัวข้ออื่น หัวข้อนี้จะอภิปรายคำว่าเผด็จการในแง่ที่เป็น 'วิธีปฏิบัติงาน' ซึ่งท่านพุทธทาสเห็นว่าดี ว่าจะดีจริงหรือไม่

การปฏิบัติงานที่ดีจะต้องมีระบบที่ดี และผู้ใช้ระบบจะต้องดี คือไม่ใช่ระบบไปในทางที่ไม่ใช้วัตถุประสงค์ของระบบที่ดีนั้น เพราะถ้าเผด็จการโดยไม่มีระบบก็อาจเกิดปัญหาแก่ผู้นำคำสั่งไปปฏิบัติอาจจะ

ปฏิบัติไม่ตรง ปฏิบัติขาด หรือปฏิบัติเกินได้ ตัวอย่างที่ท่านพุทธทาสนำมากล่าวก็มีลักษณะที่เห็นความขาด ๆ เกิน ๆ ได้อย่างชัดเจน คือ

'แต่ว่าวิธีดำเนินการของพระเจ้าอโคนี้เสียขาดเป็นเผด็จการ จึงทำให้มีการฆ่ากระทั่งพระสงฆ์ พระสงฆ์จำนวนหนึ่งถูกฆ่าไปโดยเหตุที่ว่า พระเจ้าอโคยืนยันให้มีการประพตปฏิบัติให้ถูกต้อง ฝ่ายเจ้าหน้าที่ผู้รับใช้ ผู้ปฏิบัติงาน เขาจะฆ่าเพราะไปหรือดีเกินไป หรือถูกกับเรื่องแล้วก็ได้เขามาพระสงฆ์ที่เป็นมิจฉาชีวะเสียจำนวนหนึ่ง' (ธัมมิก. น. ๗๗)

ตามตัวอย่างที่ท่านพุทธทาสยกมานี้ ถึงเจ้าหน้าที่ปฏิบัติตรงตามคำสั่ง ก็แสดงว่าธรรมาชาซึ่งเป็นเผด็จการใช้วิธีฆ่า ทั้ง ๆ ที่พระสงฆ์เหล่านั้นอาจจะกลับตัวได้ด้วยการอบรมสั่งสอนหรือลงโทษอย่างอื่น แต่ถ้าเป็นเพราะเจ้าหน้าที่ทำเกินเหตุโดยเข้าใจคำสั่งผิด ย่อมแสดงว่าเผด็จการซึ่งขาดระบบที่ทำให้คำสั่งชัดเจนเป็นอันตราย แต่เมื่อดูจากคำอธิบายเรื่องการฆ่าซึ่งท่านพุทธทาสกล่าวไว้ก่อนข้อความข้างต้นนี้ ก็จะได้เห็นว่าท่านพุทธทาสอธิบายการฆ่าไปอีกความหมายหนึ่ง คือ

'ระบบกฎหมายที่ออกไปครั้งกระโน้นก็เป็นสังคมนิยม ไม่มีทางให้ใครเขาเปรียบใครได้ เมื่อหลักเกณฑ์ถูกต้องในส่วนนั้นแล้ว วิธีดำเนินการเป็นเผด็จการ ใครไม่ทำไม่ได้จะฆ่าเลย ถ้าเป็นการฆ่าตามแบบของพระพุทธเจ้า นั่นคือไม่ยุ่งด้วยอีกต่อไป นั่นแหละคือการฆ่าตามแบบของพระพุทธเจ้าที่จะ 'ฆ่าคน' คือจะไม่ยุ่งด้วยกับคน ๆ นั้นอีกต่อไป การฆ่ากันอย่างมนุษย์ คือการฆ่าให้ตาย ถ้าในอริยวินัยแล้ว การฆ่าใครก็ไม่ยุ่งกับคนนั้นอีกต่อไป ท่านมีเผด็จการอย่างนี้' (ธัมมิก. น. ๗๖)

ถ้าการฆ่าซึ่งมีลักษณะเป็นการลงพรหมทัณฑ์ หรือการคว่ำบาตรนี้ เป็นการฆ่าที่ท่านพุทธทาสประสงค์กรณีของพระเจ้าอโคก็ไม่น่าจะเป็นกรณีเผด็จการที่ต้อง แต่น่าจะเป็นตัวอย่างความบกพร่องของเผด็จการหรือความคิดแคบของเผด็จการที่ไม่ยอมใช้วิธีอื่นที่ไม่ต้องฆ่า ดังนั้นเผด็จการจึงไม่ตีแม่ในแง่เป็นวิธีการ และแม้เผด็จการโดยผู้ที่ท่านพุทธทาสถือเป็นธรรมาชาคือพระเจ้าอโคมหาราช ก็หาชอบธรรมไม่

๓.๒ พระพุทธเจ้าเป็นเผด็จการ

นอกจากจะยกตัวอย่างพระเจ้าอโศกมหาราชว่าเป็นธรรมราชาที่เป็นเผด็จการแล้ว ท่านพุทธทาสยังยกตัวอย่างพระพุทธเจ้าว่าเป็นเผด็จการด้วย ท่านอ้างว่า

‘ที่นี้เราก็มาดูระบบสังคมนิยมในพุทธศาสนาอันเสียที่พระพุทธเจ้าเองท่านมีหลักหรืออุดมคติเป็นสังคมนิยม แต่วิธีปฏิบัติงานของท่านเป็นเผด็จการ กิจกรรมในคณะสงฆ์ก็เลยมีหลักการเป็นอย่างนั้นหมดขอให้ดูสังคมนิยมอย่างนี้บ้าง สำหรับวินัยทางสงฆ์นั้นบัญญัติไว้ ชินแสวงหามา ชินกินชินใช้ ชินเอาไว้เกินความจำเป็นสักกระเบียดนิ้วเดียวก็เป็นความผิด หรือเป็นอาบัติ’

(ธัมมิก. น. ๗๓)

ตามตัวอย่างนี้ คำว่า เผด็จการ น่าจะหมายถึงการลงโทษโดยไม่มีข้อยกเว้นไม่มีข้อจำกัดผิดเป็นผิดทันที แต่ถ้าหมายความว่ากฎหมายทั้งหลายก็เป็นเผด็จการได้หมด คือถ้าพิสูจน์ได้ว่าผิดกฎหมายก็ผิดทันที และลงโทษตามกฎหมายนั้นได้ทันทีเช่นกัน แต่ถ้าถือว่าการตัดสินใจและปฏิบัติตามกฎหมายไม่จำเป็นต้องเป็นเผด็จการคือมีกฎหมายที่ไม่ได้มาจากผู้เผด็จการ วิธีการของพระพุทธเจ้าก็ไม่ใช่เผด็จการ แต่เป็นการปฏิบัติด้วยเหตุด้วยผลตามปกติ

ท่านพุทธทาสยังได้กล่าวถึงความเป็นเผด็จการของพระพุทธเจ้าอีกว่า

‘ส่วนข้อที่ว่าพระพุทธเจ้าท่านมีระบบสังคมนิยม แต่วิธีปฏิบัติงานเป็นเผด็จการนั้น ก็เป็นอย่างที่พูดมาแล้วว่าประชาธิปไตยมันโอเอไม่ทำประโยชน์ได้ทันแก่เวลา เมื่อเห็นอย่างนั้นถูกต้องแล้วมันต้องมีการบังคับแล้วให้ทำทันที วิธีปฏิบัติงานของพระพุทธเจ้าท่านยังเป็นเผด็จการ ต้องทำอย่างนี้และต้องทำทันที ฉะนั้น จึงมีวินัยหลายข้อที่ไม่ยอมผิดเพี้ยนแก่เวลา หรือไม่ยอมให้แก้ตัว ไหย้ยกเว้นอะไร ท่านองนั้น มีหน้าพระองค์เองก็ทรงบัญญัติไว้ว่าทรงอยู่เหนือวินัยเช่นเดียวกับที่วางกฎหมายสมัยนั้นเขาบัญญัติใช้แก่ประชาชน ไม่ใช่พระราช’ (ธัมมิก. น. ๗๕)

ความหมายของคำว่า เผด็จการ ตอนต้นของข้อความนี้เหมือนกับความหมายที่กล่าวมาแล้ว ส่วนข้อความตอนท้ายนั้น เผด็จการหมายถึงการปกครองที่ผู้ปกครองอยู่เหนือกฎหมาย คือจะทำตามกฎหมายหรือไม่ก็ได้ และกฎหมายที่บังคับผู้ปกครองไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ไม่มีอะไรเป็นเกณฑ์ว่าผู้ปกครองจะปกครองดีหรือไม่ เพราะด้วยบทกฎหมายไม่มีอำนาจในตัวเอง แต่อำนาจไปอยู่ที่ตัวผู้ปกครอง ดังนั้น ท่านพุทธทาสจึงต้องกำหนดให้ธรรมะเป็นคุณสมบัติของผู้ปกครอง แต่ท่านก็ไม่มีอะไรเป็นหลักประกันว่าจะหาผู้ปกครองเช่นนั้นได้ และยังเป็นเรื่องกำกวมว่าต้องมีธรรมะระดับใด ถ้าตีความตามที่ยึดถือกันทั่วๆ ไป ธรรมะที่ว่านั้นก็คือ ทศพิธราชธรรม ก็ยังกำกวม เพราะยังถามได้ว่าต้องมีทศพิธราชธรรมระดับใด เช่น โอภัง นั้น จะถือเพียงไม่ปฏิบัติด้วยความโกรธก็พอ หรือต้องเป็นผู้สิ้นความโกรธ ถ้าเป็นอย่างแรกก็ยังไม่ปลอดภัย เพราะอาจจะยังแพ้อำนาจความโกรธเมื่อไรก็ได้ แต่ถ้าเป็นอย่างหลัง คงหาผู้ปกครองเช่นนั้นไม่ได้ในหมู่ปุถุชน จะต้องไปหาเอาจากพระอรหันต์บุคคล คนทั่วไปซึ่งยังมีเล่ห์อยู่จะตัดสินได้อย่างไรว่า ผู้ใดเป็นพระอรหันต์ผู้ปราศจากความโกรธ และถึงจะมีบุคคลเช่นนั้น จะเป็นการสมควรให้ท่านมาทำหน้าที่ปกครองหรือ เราจึงน่าจะพิจารณากันต่อไปว่า การยกพระพุทธเจ้ามาเป็นตัวอย่างจะสนับสนุนเรื่องเผด็จการได้เพียงไร ซึ่งอาจจะพิจารณาเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

๓.๒.๑ พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และทรงพ้นจากกิเลสวินัยที่ท่านบัญญัติจึงถูกต้องในแง่ที่ท่านทรงทราบว่าการทำผิดวินัยสำคัญๆ เป็นอุปสรรคแก่ความหลุดพ้น พระองค์อยู่พ้นพระวินัยก็เพราะทรงหลุดพ้นแล้ว ไม่ทำความผิด ซึ่งจะเป็นอุปสรรคแก่ความหลุดพ้นอีก มิใช่เพราะทรงมีอำนาจ และต้องการใช้อำนาจแก่พระสาวก แต่ที่ต้องบัญญัติวินัยเพื่อไม่ให้สาวกออกนอกแนวทางที่ถูกต้องไม่เกี่ยวกับการรวบรวมอำนาจไว้ที่พระองค์ เพื่อใช้อำนาจแก้ปัญหาแต่อย่างใด ทรงปกครองสงฆ์อย่างพ่อปกครองลูก คือออกกระเบียบเพื่อนำลูกไปสู่ชีวิตที่ดี มากกว่า

เป็นการกำหนดความสัมพันธ์เชิงเสรีภาพ และอำนาจ
ระหว่างบุคคลกับรัฐและระหว่างบุคคลด้วยกันเองอย่าง
ทางการเมือง

๓.๒.๒ พระวินัยบางส่วนไม่เกี่ยวกับความหลุดพ้น
ที่เป็นเรื่องไม่งามในสายตาชาวบ้านเป็นเรื่องที่ชาวบ้าน
ติดยน ท่านก็บัญญัติพระวินัยดังกล่าว การที่พระ
ภิกษุยังประพฤติเรื่องที่บ้านติดยนอยู่ก็เพราะยัง
หลุดพ้น ยังขาดความสงบระงับ ขาดความมีสติควบคุม
↓ แต่พระพุทธเจ้าทรงพ้นจากสภาวะเช่นนั้นแล้ว พระ
โยจึงไม่ต้องใช้กับพระองค์ แม้พระอรหันต์ก็เช่นกัน
เราจะไม่ทำผิดวินัยโดยธรรมชาติ มีใช้เพราะมีพระวินัย
อยู่ การที่พระพุทธเจ้าทรงรับฟังความเห็นของ
ชาวบ้านเช่นนี้ ย่อมแสดงว่าพระองค์ไม่ใช่เผด็จการ

๓.๒.๓ สังคมสงฆ์เป็นสังคมพิเศษ เป็นสังคม
ของคนที่มีมุ่งความหลุดพ้น ซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบ
ที่จะไปสู่ความหลุดพ้น คนที่เข้ามาอยู่ในสังคมจึง
เป็นต้องทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า
นเจ้าของสังคมของพระองค์ แต่ผู้ปกครองประเทศ
ช้เจ้าของประเทศ จึงเป็นความสัมพันธ์กันคนละแบบ
ประชาชนไม่ได้ยอมรับความคิดของผู้ปกครองเป็น
กฉันทีในทุกเรื่องเหมือนที่สาวกยอมรับพระพุทธเจ้า
ทั้งชีวิตและปัญหาในสังคมโลกก็มีมากมายหลายหลาก
ผู้ปกครองไม่อาจมีความรู้สมบูรณ์เหมือนที่พระ
พุทธเจ้ามีความรู้สมบูรณ์ในเรื่องการหลุดพ้น จึงไม่
เหมาะที่ผู้ปกครองจะเป็นผู้นำที่เป็นผู้ตัดสินเด็ดขาดอย่าง
พระพุทธเจ้า

๓.๒.๔ คำว่าเผด็จการใช้กันทั่วไป หมายถึง
บอบการปกครองซึ่งอำนาจอยู่ที่บุคคลเดียวโดยไม่
จำกัดด้วยอำนาจกฎหมายหรือองค์กรใดๆ การใช้
นาจเด็ดขาดโดยปกติไม่เป็นที่นิยม กษัตริย์ที่ได้รับ
หมายยกย่องคือกษัตริย์ที่พยายามสร้างกฎหมาย และ
ปฏิบัติโดยใช้กฎหมายเป็นหลักมากกว่าจะเป็นเผด็จ
ราชันย์ที่ทำตามความเห็นของตน เช่นกษัตริย์อัมมูราปี
งดินแดนเมโสโปเตเมีย แม้มีอำนาจเด็ดขาดแต่ก็

ทรงสร้างกฎหมายลายลักษณ์ขึ้น จักรวรรดิโรมันมี
ชื่อเสียงทางกฎหมายก็เพราะในยามปกติจักรพรรดิโรมัน
ยึดกฎหมายเป็นหลักการปกครอง จะมีการตั้งบุคคลขึ้น
ปกครองโดยเผด็จการ ก็เมื่อยามที่เกิดวิกฤติการณ์ขึ้น
เท่านั้น ในยามปกติไม่มีความจำเป็นใดที่เป็นเรื่องวิกฤติ
จนถึงกับต้องมอบอำนาจให้แก่ใครโดยเด็ดขาด แม้
จะเป็นผู้มีธรรมะก็ไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะต้องมอบอำนาจ
เด็ดขาด หรือตัดสินใจทำทันทีดังที่ท่านพุทธทาสกล่าวไว้

เมื่อพิจารณาความหมายของเผด็จการที่ยอมรับกัน
โดยทั่วไปนี้แล้ว จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าแม้จะมีลักษณะ
ตรงกับเผด็จการในแง่ที่อยู่เหนือวินัยและมีอำนาจกำหนด
วินัย แต่สังคมของสงฆ์กับรัฐก็เทียบกันไม่ได้ ฐานะ
ของพระพุทธเจ้ากับฐานะของผู้ปกครองรัฐก็เทียบกันไม่ได้
ยิ่งในแง่ปฏิบัติด้วยแล้ว พระพุทธเจ้าไม่ได้ใช้อำนาจ
เด็ดขาดตามความหมายทางโลก แม้บางครั้งพระภิกษุ
วิวาทกันยังไม่ทรงใช้อำนาจ แต่ทรงหลีกเลี่ยงออกไปอยู่
ป่าเดียว หรือเมื่อคณะสงฆ์ใหญ่ขึ้น ก็ทรงมอบอำนาจ
บางอย่าง เช่น การบวชกุลบุตรให้แก่สงฆ์ การปฏิบัติ
เช่นนี้ไม่ใช่วิสัยของผู้เผด็จการที่จะใช้อำนาจ พระพุทธ
เจ้าจึงไม่ทรงเป็นผู้เผด็จการไม่ว่าจะโดยรูปแบบสังคม
ของพระองค์ซึ่งไม่มีความจำเป็นจะต้องใช้อำนาจเด็ดขาด
และโดยการปฏิบัติของพระองค์ ถ้านำคำนี้ไปใช้กับสังคม
สงฆ์แล้วกลับจะทำให้ความหมายผิดไป

๓.๒.๕ ข้อดีข้อเสียของเผด็จการ

ท่านพุทธทาสเห็นว่า เผด็จการเป็นสิ่งที่ดีเมื่อผู้เผด็จ
การเป็นผู้มีธรรมะ ท่านได้ให้เหตุผลไว้ดังนี้

‘เมื่อประกอบอยู่กับธรรมแล้วก็เผด็จการได้ ดังนั้น
ประเทศเล็กๆ โดยเฉพาะควรจะเป็นระบบประชา
ธิปไตยชนิตธัมมิกสังคมนิยมและเผด็จการให้เป็นสังคมนิ
ยมระบบเผด็จการ เมื่ออะไรๆ มันถูกต้องแล้วก็รีบ
เผด็จการไม่อย่างนั้นมันจะคลานงุ่มง่าม แล้วมันก็จะวินาศ
ในที่สุดก็ได้ เพราะผ่าตัดไม่ทัน การผ่าตัดนี้มีระยณะนิดเดียว
ถ้าไม่ทันเวลาก็ต้องตายแน่’ (ธัมมิก. น. ๘)

เหตุผลของการเป็นสังคมนิยมตามที่กล่าวในข้อความข้างต้นนี้ มีอยู่ ๓ ประการ คือ ความมีรากฐานจากธรรมชาติ ความรวดเร็วหนึ่ง และความทันการหนึ่ง สองประการหลังนี้อาจจะพิจารณารวมกันว่า รวดเร็วคือทันการณีก็น่าได้ หรือจะพิจารณาแยกกันว่าแม้กรณีที่ยังทันการณียู่ ความรวดเร็วก็ดีกว่าความเชื่องช้ามุ่งงาม เหตุผลดังกล่าวมีข้อควรพิจารณาดังนี้

ก. เหตุผลข้อแรกที่ว่า 'เมื่อประกอบอยู่กับธรรมแล้วก็เผด็จการได้' ข้อนี้เป็นสิ่งที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ในความหมายว่า ถ้าสิ่งใดถูกต้องก็ทำสิ่งนั้นได้ หรือแม้แต่บังคับให้ทำสิ่งนั้นก็ได้อีก เช่นเมื่อเราเห็นว่าสิ่งใดถูกต้องเราก็บัญญัติเป็นกฎหมาย และใช้อำนาจบังคับให้คนปฏิบัติตามกฎหมายนั้น แต่ปัญหาอยู่ที่คำว่า 'เมื่อประกอบอยู่กับธรรม' คือ 'ถ้ามีธรรม' หรือ 'ถ้าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง' ข้อความนี้ไม่ได้ยืนยันว่า 'ความมีธรรม' เกิดขึ้นแล้ว แต่เป็นเงื่อนไขว่า 'ถ้า...ก็' คือ ยังไม่เกิดขึ้นจริง สมมติว่าพระราชามีธรรม และกรณีนั้นๆ พิจารณาไปโดยธรรม จนเกิดความเป็นธรรมแล้วจึงก็ดำเนินการทันที คงเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่ก็ยังสงสัยได้ว่า พระราชามีธรรมจริงหรือไม่ ถ้ามีจริงกรณีนั้นๆ พิจารณาและดำเนินการอย่างเป็นธรรมจริงหรือไม่

ข. คำพูดดังกล่าวเป็นการถือเอาว่า ความมีธรรมเป็นคุณสมบัติกับการพิจารณาโดยความเป็นธรรม เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้ แต่ความเป็นจริงผู้มีธรรมอาจพิจารณาเรื่องต่างๆ โดยไม่เป็นธรรมก็ได้ กล่าวคือ อาจพิจารณาไปโดยไม่รู้ เนื่องจากความรู้ของมนุษย์ในปัจจุบันกว้างขวางลึกซึ้งเกินกว่าคนคนหนึ่งจะรู้ทุกสิ่งทุกอย่างได้ แม้ความรู้ในสาขาเดียวกันก็ยังไม่หมด เช่น คนเรียนชีววิทยาด้วยกัน คนหนึ่งเรียนเรื่องพืช คนหนึ่งเรียนเรื่องแมลงต่างฝ่ายต่างก็ไม่รู้เรื่องของอีกฝ่ายหนึ่งพิจารณาแทนกันไม่ได้ สมัยก่อนการมีความรู้ทั่วๆไปจะไม่ยากเท่าสมัยนี้ 'ความมีธรรม' กับ 'การปฏิบัติอย่างเป็นธรรม' อาจเกิดขึ้นร่วมกันได้ง่าย แต่สมัยนี้ ความรู้ ความรอบคอบ เป็นองค์ประกอบที่จำเป็นในการวินิจฉัยเรื่องต่างๆ ดังนั้นแม้ 'เมื่อประกอบอยู่กับธรรม' แล้วก็ยังไม่

พอที่จะให้เผด็จการ เว้นแต่จะถือว่ามีผู้ปกครองที่มีธรรมนั้นหมายรวมถึงการมีความรู้รอบ ความเฉลียวฉลาด ความรอบคอบ และการได้รับข้อมูลที่เป็นจริงเสมอจากบุคคลแวดล้อม แต่ทว่าคุณสมบัติเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นร่วมกับความมีธรรมโดยอัตโนมัติ และถ้าสิ่งเหล่านี้เป็นองค์ประกอบของการมีธรรม ท่านพุทธทาสก็น่าจะกล่าวไว้ชัดเจนเช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ เพราะแม้เรื่องที่สำคัญน้อยกว่านี้ท่านก็ยังกล่าวชัดเจน แต่ก็ไม่ปรากฏว่าท่านได้กล่าวเน้นในเรื่องนี้ไว้แต่อย่างใด

ค. เหตุผลประการที่สอง คือ ความรวดเร็ว การทำอะไรเร็วมันดี และใครๆ ก็อยากทำการให้เร็ว แต่เหตุไรคนเราจึงยอมช้า เราไม่ได้มีเจตนาพิเศษที่ว่า 'น้ำขึ้นให้รีบตัก' แต่เรายังมีสุภาษิต 'ช้าๆ ได้พร้าเล่มงาม' หรือ 'ช้าเป็นการนานเป็นคุณ' ด้วย บางกรณีที่จะต้องรีบ เพราะช้าแล้วเกิดอันตราย เราก็ต้องรีบ แต่เราก็ต้องยอมรับด้วยว่า กรณีที่เรานั้นอาจจะไม่รอบคอบ หากพอมีเวลาเรามักจะไม่ทำการแบบใจเร็วด่วนได้ ข้อบกพร่องจะน้อยลงหรือหมดไปก็เมื่อเรามีความรอบคอบ และ 'เร็ว' กับ 'รอบคอบ' ก็ยากที่จะเกิดร่วมกัน ถ้าเร็วก็มักไม่รอบคอบ ถ้าจะให้รอบคอบก็มักต้องช้า เราจะยอมเร็วโดยทิ้งความรอบคอบก็เมื่อเป็นเรื่องวิกฤติฉุกเฉิน ไม่มีเวลาจะคิดเท่านั้น

ง. ความรอบคอบจะไม่ค่อยเกิดร่วมกับความเร็ว เพราะการคิดให้รอบคอบนั้นต้องมีความรู้ มีข้อมูลมาก ต้องคิดพิจารณาทบทวนหลายครั้งซึ่งทั้งหมดนี้ต้องใช้เวลาดังนั้นจึงเร็วไม่ได้ยังปัญหาสำคัญและซับซ้อนเพียงไรก็ยิ่งต้องใช้เวลามากขึ้นเพียงนั้น ไม่ใช่ว่าสำคัญแล้วรีบลงมือทำเลย

นอกจากนั้นความรอบคอบมักจะไม่ค่อยเกิดร่วมกับเผด็จการ ถ้าเผด็จการใช้ เมื่อคิดรอบคอบแล้ว ก็อาจจะเกิดผลดีได้ แต่ความรอบคอบมักจะไม่ได้เกิดจากการคิดคนเดียว แต่ต้องรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นให้รอบด้าน หากรับฟังความคิดเห็นรอบด้านแล้ว ก็มักไม่เป็นเผด็จการ คำพังเพยที่คนไทยเราใช้แก้ความไม่รอบคอบก็คือ 'สองหัวดีกว่าหัวเดียว' ซึ่งแสดงว่าเผด็จการเป็น

มประมาท ความไม่รอบคอบอย่างหนึ่ง หากไม่
มทาก็ควรจะรับฟังความเห็นผู้อื่น การตัดสินใจไม่ได้
จากตนเองล้วนๆ และยอมไม่เป็นการถูกต้องที่จะให้
นาจแก่ใคร หรือสนับสนุนใครให้คิดและลงมือทำ
ลำพัง โดยไม่มีใครหรืออำนาจใดคอยถ่วงดุลย์

เหตุผลประการที่สามเรื่องความไม่ทันการณ์นั้น ไม่
เหตุผลที่ว่า 'เผด็จการเป็นสิ่งที่ดี' แต่เป็นความ
ป็นที่ทำได้หรือไม่ได้ ต้องยอมทำลงไปทั้งๆ ที่อาจจะ
อบคอบ กรณีเช่นนี้เรามักถือเป็นการ 'เสี่ยง' ไม่ได้
เป็นการ 'ดี' และการที่ต้องลงมือโดยเร็วเพราะเหตุ
ล่าวาก็ถือเป็น 'ความจำเป็นเฉพาะหน้า' มากกว่า
ุพันธ์เหตุการณ์นั้นแล้ว ก็ควรจะกลับมาใช้ความ
บคอบอีก

จ. การปกครองแบบเผด็จการเท่ากับเป็นการ
บสนับสนุนการใช้อำนาจ ในกรณีที่เราไม่มีวิธีการอื่น
นอนที่จะให้ผู้ปกครองที่ทั้งเป็นธรรมฉลาดรอบคอบ
เพื่อผู้อื่น มีความรู้สมบูรณ์ และปราศจากกิเลส
กครองที่ได้มาแม้เป็นคนดีก็มีส่วนเสียเสมอ จึงต้องมี
ตรวจสอบ ถ่วงดุลย์เพื่อกันไม่ให้ส่วนเสียนั้นบงการให้
กครองทำชั่วได้ หากให้อำนาจเด็ดขาดก็จะทำชั่วได้
และได้มาก เผด็จการไม่เป็นที่นิยมก็เพราะเหตุนี้
ะการถ่วงดุลย์อำนาจเกิดขึ้นก็เพราะเหตุนี้ เผด็จการ

โดยตัวมันเองไม่ใช่สิ่งที่ดี และคนดีก็ทำการได้โดยไม่ต้อง
เผด็จการ

ฉ. เมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ
ระบบการเมืองของมนุษย์เป็นเผด็จการมาก่อน ถ้าระบบ
เผด็จการดีจริงเราก็คงเป็นเผด็จการกันเรื่อยมา แต่เรา
กลับเปลี่ยนระบบให้เผด็จการน้อยลง ทั้งนี้ก็เพราะเราหา
ธรรมาชาไม่ได้ ในจำนวนกษัตริย์ทั้งโลก มีผู้ที่ถือกันว่า
เป็นธรรมาชาสักก็พระองค์ และเป็นธรรมาชาแท้ๆ ไม่มี
มีข้อบกพร่องเลยสักก็พระองค์ ในการปฏิบัติจริงเป็น
ธรรมาชาทุกกรณีหรือไม่ และที่เป็นธรรมาชาเพราะสิ่ง
แวดล้อมอำนวยความสะดวก เช่น บังเอิญอยู่ในแหล่งที่ทรัพยากรอุดม
ไม่มีข้าศึก คนยังน้อย ธรรมาชาเช่นนั้นถ้าไปตกอยู่ใน
แหล่งที่สภาพแวดล้อมไม่อำนวยความสะดวกจะเป็นธรรมาชาหรือไม่
เหล่านี้เราจะเห็นว่าเราไม่อาจพึ่งธรรมาชาได้ เพราะเรา
หาแทบไม่ได้ เราจึงต้องสร้างระบบที่จะปลอดภัยจากผู้
เผด็จการที่เป็นทรราชย์ ซึ่งอาจจะมียากกว่าธรรมาชา
เพราะการสร้างระบบที่ประชาชนคุมอำนาจได้บ้างก็ยงดี
กว่า ปลอดภัยกว่า การปล่อยให้อำนาจอยู่ในมือคนคน
เดียวอย่างไม่มีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน เพราะระบบเช่นนี้แม้
ไม่ดีที่สุด แต่ก็เลวได้น้อยที่สุด มนุษย์จึงทิ้งเผด็จการ
เพราะสิ่งที่หวังคือธรรมาชานั้นสมหวังน้อยที่สุด ส่วนที่
เกลียดกลัวคือ ทรราชย์นั้นกลับเกิดขึ้นได้ง่าย

การอ้างอิง

๑. Cole, 'What is Socialism' in *Ideologies of Politics*. London : Oxford University Press, 1975. pp. 81-82.
๒. สังคม ศรีราช, 'ธรรมาชา' ใน *สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑๕* (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑.) น. ๙๑๓๔-๙๑๓๕.
๓. สุต ขุฑู ชาตภ ๒๔/๒๔๐.
๔. สังคม ศรีราช, น. ๙๑๓๖.
๕. อ่านเพิ่มเติมใน *อัครัญญสูตร*, สุต ๑๑/๕๖-๖๔.
๖. สุต ๑๑/๓๕.